

Een strijd met vele gezichten

Het geschiedverhaal van de Opstand in Nederlandse geschiedenismethoden
van de MULO en MAVO, 1920-1970

Somaya Ben Gamra

Erasmus Universiteit Rotterdam

Vernieling van Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen op 20 augustus 1566. Gravure gemaakt door Frans Hogenberg (1540-1590).
Bron: *Podium van het verleden 2* (Groningen 1969) 50.

Een strijd met vele gezichten

**Het geschiedverhaal van de Opstand in Nederlandse geschiedenismethoden
van de MULO en MAVO, 1920-1970**

Erasmus Universiteit Rotterdam
Erasmus School of History Culture and Communication
Somaya Ben Gamra 302227
somaya27@hotmail.com

Begeleider: T. van der Vlies MA
Tweede lezer: Dr. M.H. Huisman
25-07-2013

Inhoud

Voorwoord	4
Hoofdstuk 1 – Inleiding	5
1.1 Nationale identiteit en collectieve herinnering	7
1.2 Geschiedenisonderwijs en collectieve herinneringen	11
1.3 Een verzuild onderwijsbestel	12
<i>Geschiedenisonderwijs</i>	13
<i>MULO en MAVO</i>	16
1.4 Opzet van het onderzoek	17
Hoofdstuk 2 – Nationale protestanten en wereldkatholieken, 1920-1930	23
2.1 Protestantse geschiedenismethode tijdens de verzuiling	23
<i>De Nederlander is protestants</i>	25
<i>Begin Nederlandse natie</i>	28
2.2 Katholieke geschiedenismethode tijdens de verzuiling	30
<i>Wereldkatholieken</i>	31
<i>De ondergang van een katholieke macht</i>	35
2.3 Conclusie	37
Hoofdstuk 3 – De Opstand: een strijd van alle Nederlanders, 1960-1970	40
3.1 Katholieke geschiedenismethode tijdens de ontkerkelijking	41
<i>Nationale gelovigen</i>	42
<i>Een Verenigd Europa</i>	45
<i>Een christelijk Nederland</i>	46
3.2 Protestantse geschiedenismethode tijdens de ontkerkelijking	48
<i>Nationale Nederlanders</i>	50
<i>'Doorbraak' van de kerk</i>	54
3.3 Conclusie	55
Hoofdstuk 4 – Conclusie	58
Bronnen en literatuur	63
Bijlage I Analyseschema	66
Bijlage II Kwantitatieve gegevens	67

Voorwoord

Tijdens mijn studie Geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam ontwikkelde ik een passie voor lesgeven. Dit begon met de educatieve minor en mijn stage bij de Christelijke Scholengemeenschap Walcheren. Die ervaring heeft mij een duidelijk doel gegeven waar het ging om de vraag 'wat te doen met mijn studie?'. Mijn dank gaat dan ook in eerste instantie uit naar de leerlingen van deze school, die deze passie in mij hebben losgemaakt. Daarnaast wil ik mijn begeleiders, mevrouw Van der Vlies en mevrouw Huisman, bedanken voor hun positief-kritische feedback op mijn werk. Zonder hun strakke planning en sturing zou het mij niet gelukt zijn om deze masterthesis tot een goed einde te brengen.

Tevens gaat mijn dank uit naar de docenten van de Research Workshop, mevrouw Grever en mevrouw Van Eekelen, voor hun feedback op mijn werk. Ook de feedback van mijn medestudenten binnen deze workshop heeft mij geholpen bij het voltooien van mijn masterthesis. De workshop vormde voor mij een uitlaatklep, omdat ik bij 'lotgenoten' al mijn frustraties kwijt kon. Hiervoor ben ik Pieter, Marc, Remelie en Juliette ontzettend dankbaar.

Mijn dank gaat ook uit naar de medewerkers van het Onderwijsmuseum. Zij hebben mij in de beginfase van mijn onderzoek deskundig op weg geholpen bij het selecteren van geschikte geschiedenismethodes. Hiervoor moet ik ook meneer Jüngen bedanken. Tijdens mijn stage in de Historische Didactische Collectie heeft hij mij wegwijs gemaakt in de fascinerende wereld van de geschiedenisdidactiek.

En *last but not least* wil ik mijn ouders, broers en zussen bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun tijdens mijn gehele studieperiode. Zij hebben altijd geloofd in een goede afloop. Zonder hun morele steun zou deze masterthesis waarschijnlijk nu niet voor u liggen.

Rest mij niets meer dan u veel leesplezier te wensen!

Somaya Ben Gamra

Bergen op Zoom, 2013

1 Inleiding

“Laten we blij zijn met elkaar! Laten we zeggen, Nederland kan het weer! De VOC-mentaliteit! Over grenzen heen kijken, dynamiek....toch?”¹

Deze woorden werden op 27 september 2006 gesproken door premier Jan Peter Balkenende tijdens de Algemene beschouwingen en leidden onmiddellijk tot commotie in Nederland. De Surinaamse gemeenschap reageerde een aantal dagen later met een demonstratie bij het gebouw van het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee). De gemeenschap verweet de premier geen respect te hebben voor de Nederlandse burgers wier voorouders geleden hadden onder de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en West-Indische Compagnie (WIC).²

De commotie rond de uitspraak van Balkenende toont aan dat nationale geschiedenis in een multiculturele samenleving een lastig fenomeen geworden is. Een diverse samenleving vraagt immers om een nieuwe invulling van de nationale identiteit en geschiedenis. Hier ligt volgens mij de uitdaging voor het huidige en toekomstige geschiedenisonderwijs. Mijns inziens dient geschiedenisonderwijs leerlingen met diverse culturele achtergronden geschiedverhalen bij te brengen die een collectieve eenheid weten te creëren. Die actuele uitdaging kan baat hebben bij een terugblik, want Nederland is een land waar diversiteit altijd een rol heeft gespeeld. Eeuwenlang was er immers sprake van grote religieuze tegenstellingen binnen de bevolking en daar is op verschillende manieren mee omgegaan. Het bekendste voorbeeld van de omgang met die tegenstellingen is de verzuiling.

Het begrip verzuiling verwijst naar de omstandigheid dat grote delen van de bevolking zich organiseren op een godsdienstige grondslag.³ Hierbij wordt de religieuze verdeeldheid tussen de verschillende zuilen als belangrijkste kenmerk van de verzuiling gezien.⁴ Onder “zuil” verstond men een bevolkingsdeel met dezelfde (religieuze) overtuiging.⁵ Elke zuil had naast een eigen politieke partij ook een eigen krant, omroep, vakbeweging, jeugdbeweging en een heel scala aan vrijetijdsorganisaties. De verzuiling leidde bovendien tot de institutionalisering van religieuze verschillen in het Nederlandse onderwijssysteem. In 1917

---

¹ <http://nos.nl/video/10510-premier-bepleit-vocmentaliteit.html> (22-5-2012).

² Anoniem, ‘Surinaamse organisaties boos om ‘VOC-mentaliteit’, Volkskrant, 27-10-2006.

³ J.P. Kruijt en W. Goddijn, ‘Verzuiling en ontzuiling als sociologisch proces’, *Drift en koers. Een halve eeuw sociale verandering in Nederland* (1968).

⁴ A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Amsterdam 1968).

⁵ Ibidem.

werd in artikel 23 van de Grondwet vastgelegd dat protestantse, katholieke en openbare scholen financieel werden gelijkgesteld. Dat betekende dat protestantse en katholieke scholen die hun onderwijs naar eigen inzicht inrichten, evenveel recht hadden op overheidssubsidies als openbare scholen. Dit had niet alleen gevolgen voor het godsdienstonderwijs, maar ook voor de invulling van het geschiedenisonderwijs.⁶

Aan de verzuiling kwam echter ook weer een einde. Over de vraag wanneer dit gebeurde, wordt verschillend gedacht. Over het algemeen worden de jaren zestig gezien als het tijdvak waarin het proces van ontzuiling begon. Mijn onderzoek richt zich op twee perioden, waarvan de eerste, 1920-1930, in de hoogtijdagen van de verzuiling valt en de tweede periode, 1960-1970, dus die van toenemende ontzuiling zou zijn. In het vervolg zal aan de orde komen of mijn onderzoek die opvatting bevestigt.

Dit onderzoek richt zich op het geschiedenisonderwijs op de MULO en de MAVO, omdat naar dit type onderwijs nog weinig tot geen onderzoek is verricht. Het meeste onderzoek dat is gedaan naar geschiedenisonderwijs in de twintigste eeuw richt zich op het lager onderwijs en de Hogere Burgerschool (HBS). In dit nieuwe onderzoeksveld ga ik op zoek naar de ontwikkelingen binnen protestantse en katholieke geschiedenismethodes in de periode van verzuiling en ontzuiling tussen 1920 en 1970. In mijn onderzoek wil ik mij dan ook richten op de centrale onderzoeksvraag: *In hoeverre is er in de perioden 1920-1930 en 1960-1970 sprake van continuïteit of verandering binnen geschiedverhalen in protestantse en katholieke MULO en MAVO geschiedenismethodes, en hoe kunnen eventuele verschillen tussen beide perioden verklaard worden?*

Geschiedenisonderwijs is van cruciaal belang bij het creëren en overdragen van een nationale identiteit en collectieve herinneringen. Het is daarom van belang om eerst de relatie tussen geschiedenisonderwijs enerzijds en collectieve herinneringen en nationale identiteit anderzijds te onderzoeken. Zodoende begin ik mijn masterthesis met een verkenning van de concepten 'nationale identiteit' en 'collectieve herinnering' en presenteer ik aansluitend mijn verkenning van de plaats van het geschiedenisvak binnen het Nederlandse onderwijsbestel. Vervolgens bespreek ik de operationalisering van de hoofdvraag en de geschiedenismethodes.

---

⁶ W. ten Have, 'De geschiedschrijving over crisis en verzuiling' in: W.W. Mijnhardt (red.) *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht 1983) 266-269.

1.1 Nationale identiteit en collectieve herinnering

In de jaren na 1980 kwam nationale identiteit in de belangstelling van wetenschappers te staan. Dit had onder andere te maken met de erfenis van de Tweede Wereldoorlog. De wreedheden van de Tweede Wereldoorlog lagen nog vers in het geheugen waardoor men minder vertrouwen in de toekomst had en, door de globalisering werd dit gevoel nog versterkt.⁷ Waardoor mensen zich gingen richten op het heden. Op zoek naar identiteit viel men terug op het verleden. Dit gebeurde zowel individueel als collectief. Historische wortels werden onderzocht om legitimiteit te krijgen in het heden, en een bindmiddel te creëren binnen de uiteenvallende groepen.⁸

Een van de bekendste en meest invloedrijke studies is *Imagined communities* (1983) van de politicoloog en antropoloog Benedict Anderson. Hij beschouwt de natie als een 'imagined community' en benadert deze als het resultaat van 'verbeelde identificatie'. De leden van een nationale gemeenschap kennen elkaar niet, maar hebben toch een beeld van die gemeenschap waar zij naar hun eigen idee bij horen. Het imaginaire aspect is hier dus het ingebeelde groepsgevoel. Het is het idee van verbondenheid dat mensen tot een groep vormt.⁹ Dat idee of gevoel van nationale verbondenheid en identiteit wordt volgens Anderson gevormd door een systeem van culturele representatie.

Ook in het werk van de historicus Eric Hobsbawm staat de ingebeelde identificatie centraal. Hobsbawm stelt dat in de periode 1870 tot 1914 de macht van de staat sterk groeide, waardoor zijn invloed op het leven van de gewone burger toenam.¹⁰ Demografische en staatkundige ontwikkelingen leidden ertoe dat oude instituties niet meer voldeden. Daarom werden er publieke ceremonies, symbolen en instituties 'uitgevonden' om het volk een leidraad te geven voor identificatie met de natiestaat.¹¹ Deze zogenaamde uitgevonden tradities zouden vervolgens de cohesie binnen de groep versterken. De socioloog Stuart Hall ziet de nationale identiteit eveneens als een denkbeeldige constructie. Volgens hem bestaat de natie zowel uit politieke als uit culturele representaties. Volgens Hall participeren mensen in de samenleving op de manier die, in de nationale cultuur aan hun wordt gepresenteerd als in overeenstemming met het 'idee' van hun natie.¹²

---

⁷C. Laville, 'Historical consciousness and historical education: what to expect from the first for the second' in: P. Seixas (ed.) *Theorizing historical consciousness* (Toronto 2004) 165-182.

⁸ Ibidem.

⁹ B. Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism* (Londen 2006) 5-7.

¹⁰ E. Hobsbawm, 'Mass-producing traditions: Europe 1870-1914' in: D. Boswell en J. Evans (ed.) *Representing the nation: a reader. Histories, heritage and museums* (Padstow 2005) 65.

¹¹ Ibidem.

¹² R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl en K. Liebhart, *The discursive construction of national identity* (Edinburgh 2009) 22.

Zowel Anderson als Hobsbawm en Hall zien de natie als een constructie die door middel van identificatie tot stand wordt gebracht. In deze constructies spelen cultuur en media een belangrijke rol. Anderson benadrukt de invoering van landstalen en het drukwerkkapitalisme dat heeft gezorgd voor de dagelijkse verspreiding van nieuws in kranten.¹³ Volgens Hobsbawm spelen de 'invented traditions' een belangrijke rol, omdat deze ervoor hebben gezorgd dat er sprake is van een connectie met het verleden.¹⁴ Hall ziet de onderlinge communicatie als de belangrijkste bouwsteen van een gedeelde gemeenschapszin.¹⁵

Verschillende wetenschappers zijn het erover eens dat bij het vormen van een gezamenlijke identiteit vaak wordt teruggekeken naar het verleden, vooral naar een verleden dat een groep kan binden. Dit verleden moet dan worden uitgedragen in het heden. Het verleden speelt dus een cruciale rol bij het vormen van een nationale identiteit. Deze opvatting wordt uiteengezet door de socioloog Eviatar Zerubavel. Volgens Zerubavel dient het verleden niet alleen als bron van status en legitimiteit, maar ook als een bron van identiteit.¹⁶ Identiteit is gebaseerd op een ontwikkeling van helden en roemrijke gebeurtenissen van het verleden naar het heden, waardoor het beeld ontstaat van historische en biologische continuïteit.¹⁷ Voorvaders en bloedverwanten zorgen voor continuïteit en verwantschap binnen een bepaalde groep. Dit maakt dan ook dat collectieve herinneringen belangrijk zijn. Historicus Wulf Kansteiner zegt hierover dat er bij het ontbreken van een collectief geheugen een crisis in de nationale identiteit ontstaat.¹⁸

De studie van nationale identiteit is verweven met de studie van collectieve herinneringen. Net als het onderzoek naar nationale identiteit kwam ook dat naar collectieve herinneringen vanaf 1980 in de belangstelling te staan. Eén van de belangrijkste historici die hebben bijgedragen aan de zogenaamde 'memory turn', is de Franse historicus Pierre Nora. In het boek *Les lieux de mémoire* (1980), over zijn onderzoek naar het Franse nationale geheugen gaf hij een verklaring voor het belang van het thema collectieve herinneringen binnen de geschiedwetenschap. Collectieve herinneringen waren nodig omdat er geen sprake meer was van een natuurlijke band met het verleden.¹⁹

Volgens Nora kan de geschiedenis van de omgang met het verleden worden ingedeeld in drie perioden: een premoderne, moderne en postmoderne periode. In de

---

¹³ Anderson, *Imagined communities*, 24-25.

¹⁴ Hobsbawm, 'Mass-producing traditions', 65.

¹⁵ S. Hall, 'Culture, community, nation' in: D. Boswell and J. Evans (ed.) *Representing the nation: a reader, histories, heritage and museums* (Padstow 2005) 42.

¹⁶ E. Zerubavel, *Time Maps. Collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003) 62.

¹⁷ Idem, 56.

¹⁸ W. Kansteiner, 'Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies', *History and Theory* 41 (2002) 184.

¹⁹ Idem, 183.

premoderne periode hadden mensen nog wel zo'n natuurlijke band met het verleden. Deze relatie werd gevormd door tradities en rituelen. Als gevolg van de modernisering van de West-Europese samenleving in de achttiende en negentiende eeuw ontstaat er echter een nieuw soort relatie met het verleden. Mensen worden afhankelijk van archivalia en monumenten en andere sporen uit de geschiedenis om het verleden te kunnen reconstrueren. In tegenstelling tot de premoderne periode is er in de moderne periode geen sprake meer van die natuurlijke band met het verleden en in de postmoderne periode wordt die relatie nog zwakker. Daardoor wordt het nodig om herinneringen op een meer kunstmatige manier in leven te houden.²⁰

De ideeën van Nora bouwen voort op eerdere ideeën van de Franse socioloog Maurice Halbwachs (1877-1945). Hij zag collectieve herinneringen als door het collectief gedeelde representaties van het verleden. Hierbij legde Halbwachs een verband tussen het collectief geheugen en een zogenaamd 'sociaal kader'.²¹ Met het 'sociaal kader' wordt verwezen naar datgene wat een groep mensen met elkaar deelt. Dat kan van alles zijn, verhalen en ervaringen bijvoorbeeld, maar ook normen en waarden. Dit maakt dat herinneringen een sociaal fenomeen zijn en ingekleurd worden door dat sociale kader, zoals een natie of een religie. Dat een natie een sterke herinneringsgemeenschap is, wordt ook geïllustreerd in het boek *Time maps. Collective memory and the social shape of the past* (2003) van Zerubavel. Hij maakt in zijn werk duidelijk dat verschillende groepen invloed hebben op het geheugen van individuen. Deze groepen worden *mnemonic communities* genoemd. Dit kunnen verschillende soorten groepen zijn: familie, religieuze groeperingen, beroepsgroepen.²² Dus een individu kan bij een grote groep horen zoals een natie en daarnaast ook bij kleinere groepen zoals een gezin of een groep vakgenoten. Dat betekent dat al die verschillende groepen ook invloed hebben op de manier waarop een individu kijkt naar het verleden. Zerubavel noemt dit *sociomentale topografie*.²³ Een individu heeft als het ware een kaart in zijn hoofd die gestructureerd is door de gemeenschap waar hij of zij deel van uitmaakt. Herinnering hangt dus samen met de collectieve gemeenschap waarbij men hoort. Deze gemeenschappen kunnen op een gegeven moment veranderen of samengaan. Dit laatste noemt Zerubavel *mnemonic synchronisation*: verschillende groepen herdenken samen een gebeurtenis die door verschillende groepen is meegemaakt en beleefd.²⁴

Het overbrengen van herinneringen gaat altijd gepaard met een vorm van selectie. Zo is het collectief geheugen gebaseerd op een selectie van herinneringen. Deze zijn geselecteerd omdat zij bruikbaar en relevant zijn bij het creëren van een groeps- en dus ook

---

²⁰ N. Wood, 'Memory remains: les lieux de mémoire', *History and memory* 6 (1994).

²¹ Kansteiner, 'Finding meaning in memory', 181.

²² Zerubavel, *Time maps*, 2-4.

²³ Idem, 2-3.

²⁴ Idem, 4-5.

een nationale identiteit. Herinneringen die minder relevant en bruikbaar zijn kunnen achterwege worden gelaten. Zo is er in het collectieve geheugen van naties veel meer plaats voor overwinningen dan voor nederlagen.²⁵

Herinneringen kunnen *bottom-up* en *top-down* worden overgedragen volgens Aleida Assmann. Wanneer er sprake is van *bottom-up* herinneren, worden herinneringen mondeling overgedragen van de ene generatie op de andere generatie.²⁶ Dit gebeurt meestal binnen een kleine groep mensen, bijvoorbeeld een familie. Bij *top-down* herinneringen heb je te maken met grote gemeenschappen, bijvoorbeeld een regio of natie, en wordt het overdragen ervan als het ware van bovenaf gestuurd. Herinneringen kunnen geïnstitutionaliseerd worden om ze een blijvend karakter te geven en het collectieve geheugen van grote gemeenschappen wordt inderdaad gevormd door de herinneringen die aan mensen worden gepresenteerd door instituties.²⁷ Dit gebeurt in musea en bibliotheken, met behulp van archieven en monumenten, en ook onderwijs speelt hierbij een belangrijke rol. Door bijvoorbeeld gebruik te maken van teksten of symbolen en door verhalen te vertellen worden herinneringen geconstrueerd voor het collectief geheugen. Egyptoloog Jan Assmann noemt de materiële vorm van collectieve herinneringen 'cultural memory': geobjectiveerde cultuur die gecreëerd is om het collectief te herinneren aan gebeurtenissen en personen uit het verleden.²⁸ Naast de nadruk op de materiële vorm van herinneringen, is er tegenwoordig ook aandacht voor de infrastructuur voor herinneringen.

Historica Maria Grever hanteert de formulering 'historische cultuur', zij doelt daarmee op de manieren waarop mensen omgaan met het verleden. Dit concept omvat zowel een inhoud als een infrastructuur. Bij inhoud horen beelden en interpretaties van het verleden.²⁹ Bij de infrastructuur van historische cultuur kan gedacht worden aan musea, themaparken en het geschiedenisonderwijs. Ook collectieve herinneringen behoren tot een historische cultuur.

---

²⁵ A. Assmann, 'Memory, individual and collective', in: R.E. Goodin en C. Tilly (ed.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis* (Oxford 2006) 218.

²⁶ Idem, 213.

²⁷ Idem, 215.

²⁸ J. Assmann, 'Collective memory and cultural identity', *New German Critique* 65 (1995).

²⁹ M. Grever, 'The gender of patrimonial pride. Changes in historical culture and the revitalization of national canons in the west' in: S. Wieringa (ed.) *Traveling heritages. Collecting, preserving and sharing women's history* (Amsterdam 2008) 21.

1.2 Geschiedenisonderwijs en collectieve herinneringen

Geschiedenisonderwijs is onderdeel van de infrastructuur waarbinnen collectieve herinneringen worden overgedragen. Dit onderwijs wordt traditioneel gezien als de distributiemotor waar naties gebruik van maken om hun nationale identiteit te versterken.³⁰ Door middel van geschiedenis worden collectieve ervaringen en herinneringen op leerlingen overgebracht en ontstaat er een afgebakende solidariteit binnen een bepaalde groep.³¹

Geschiedenisonderwijs is een instrument voor een gemeenschap om de onderlinge verbondenheid te versterken en uit te dragen.³² Eén representatiestrategie is het vertellen van een verhaal over een nationaal verleden. Door op zoek te gaan naar een gedeeld verleden, naar gezamenlijke helden en vijanden wordt er een sterke band gecreëerd. In deze verhalen is het dus van belang dat oorsprong, continuïteit, traditie en tijdloosheid worden beklemtoond.³³ Geschiedenis wordt hierbij gebruikt als bindmiddel. Het is daarbij zinvol om goed in de gaten te houden dat geschiedenisboeken de ideeën, waarden en kennis representeren die leerlingen geacht worden te kennen. De verhalen in een geschiedenisboek zijn dus vaak verhalen met een missie. Geschiedenisonderwijs is een deel van de historische cultuur en geschiedenisboeken zijn een voorbeeld van een instrument voor *cultural memory*.

Gevoelens van nationale identiteit zijn gebonden aan een gezamenlijk verleden binnen een natiestaat. Er bestaan echter binnen het grotere geheel van een natie ook andere vormen van collectieve identiteit, waarbij er eveneens sprake is van een gezamenlijk verleden, bijvoorbeeld gebonden aan de verschillende geloofsovertuigingen. Daar was in Nederland sprake van ten tijde van de verzuiling. Elke zuil vormde een eigen collectieve identiteit. Door het verzuilde onderwijsbestel was het mogelijk dat de scholen van de verschillende zuilen van elkaar afwijkende collectieve herinneringen overbrachten op leerlingen. Binnen één natie - Nederland - werden dus verschillende collectieve herinneringen uitgedragen.

Deze studie behandelt de manier waarop de protestantse zuil en de katholieke zuil een eigen collectieve identiteit creëerden en overbrachten via het geschiedenisonderwijs. Het gaat hierbij dus om een proces dat *top-down* wordt aangestuurd. Mijn onderzoek is gericht op leerlingen die bij elkaar horen, wanneer het gaat om de nationale *mnemonic community*, want zij hebben allemaal de Nederlandse nationaliteit. Gaat het echter om de

---

³⁰ S. Foster, 'Dominant traditions in international textbook research and revision', *Education Inquiry* 2 (2011) 5.

³¹ P. Seixas, 'Schweigen! Die Kinder! Or does postmodern history have a place in the schools' in: P.N. Steans, P. Seixas (ed.) *Knowing, teaching and learning history. National and international perspectives* (New York 2000) 19-37.

³² Idem, 31-36.

³³ S. Hall, *Representation. Cultural representations and signify practices* (Glasgow 1997) 1-11.

religieuze *mnemonic community*, dan betreft dat een gezamenlijk christelijk deel van de Nederlandse bevolking waar binnen sprake was van een scheiding tussen de protestantse en de katholieke groep. Elke aparte *mnemonic community* heeft invloed op de manier waarop een individu terugkijkt naar het verleden.³⁴ Dit was in Nederland mogelijk omdat geschiedenisonderwijs gestalte kreeg binnen een verzuild onderwijsbestel. Dat geschiedenisonderwijs essentieel is voor het overdragen van collectieve herinneringen en daarmee een collectieve identiteit is in het voorafgaande besproken. Het is daarom belangrijk om de ontwikkelingen van het geschiedenisonderwijs voor en tijdens de verzuiling te beschrijven.

1.3 Een verzuild onderwijsbestel

De eerste nationale wetgeving over onderwijs in Nederland kwam in 1806 tot stand, tijdens de Franse bezetting.³⁵ In deze schoolwet, die het lager onderwijs regelde, werd vastgelegd dat onderwijs openbaar was. Het oprichten van scholen met een duidelijk religieuze visie was niet toegestaan. Verder moest de financiering van het onderwijs komen van het schoolgeld dat de ouders betaalden.³⁶ Zowel van orthodox-protestantse als katholieke zijde kwam er kritiek op deze regelgeving. Beide religieuze richtingen vonden dat leerlingen recht hadden op onderwijs dat paste binnen hun religieuze visie.

In 1848 werd de organisatie van het onderwijs opnieuw geregeld in de nieuwe grondwet onder leiding van Thorbecke. De nieuwe grondwet bepaalde dat onderwijzers bekwaam moesten zijn. Er werd dus een begin gemaakt met de professionalisering van het onderwijs en dit werd vanaf dat moment uitsluitend verzorgd door bevoegde docenten.³⁷ Met deze nieuwe grondwet kwam er bovendien godsdienstvrijheid in het onderwijs. Religieuze groeperingen kregen de ruimte om onderwijs op hun eigen manier vorm te geven. Dat betekende echter niet dat openbare scholen en bijzondere scholen van de staat dezelfde steun kregen. De openbare scholen vielen onder verantwoordelijkheid van de staat, ook financieel gezien. Bijzondere scholen daarentegen vielen onder verantwoordelijkheid van de betreffende schoolbesturen en kregen dus geen financiering van de rijksoverheid.³⁸

---

³⁴ Zerubavel, *Time maps*, 2-4.

³⁵ P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd* (Assen en Maastricht 1987) 120.

³⁶ A. Wilschut, *Beelden van tijd. De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis* (Assen 2011) 9-17.

³⁷ J. Toebes, 'Van een leervak naar een denk- en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', *Kleio* 9 (1976) 210.

³⁸ De Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*, 219.

De politiek werd nog jarenlang beheerst door de problematiek van financiering van het bijzonder onderwijs, ook wel de 'schoolstrijd' genoemd. Confessionele partijen, zowel katholieke als protestantse, stonden recht tegenover seculiere partijen die het niet wenselijk achtten dat de rijksoverheid subsidie verstrekke aan scholen op religieuze grondslag. Aan deze scheidslijn in de Nederlandse politiek kwam een einde in 1917, toen in artikel 23 van de Grondwet financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs werd vastgelegd.³⁹ Deze zogenoemde 'pacificatie' regelde dat confessionelen in aanmerking kwamen voor subsidiëring van het particulier onderwijs, terwijl voor de niet-religieuze zuilen algemeen kiesrecht en sociale wetgeving in het vooruitzicht werden gesteld. De 'pacificatie' zorgde voor rust tussen de verschillende partijen, maar zorgde er ook voor dat zuilen zich organisatorisch jarenlang sterk konden uitbreiden.

Het sterk verzuilde karakter van het Nederlandse onderwijs had belangrijke gevolgen voor de invulling van het geschiedenisonderwijs, dat sinds het midden van de negentiende eeuw in het middelbaar onderwijs was verankerd.

Geschiedenisonderwijs

In 1857 had de Wet Van der Brugghen bepaald dat het vak geschiedenis een verplicht vak van het middelbaar onderwijs werd. De wet was mede door inspanning van *De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (opgericht in 1784) tot stand gekomen.⁴⁰ De achterliggende gedachte was, dat geschiedenis vaderlandsliefde zou opwekken bij de leerlingen en daarom een belangrijk onderdeel van de nationale opvoeding vormde.⁴¹ In 1878 werd de nadruk op het nationale karakter van het geschiedenisonderwijs versterkt met de introductie van de term 'vaderlandse geschiedenis'. Deze vorm van geschiedenis moest ervoor zorgen dat leerlingen kennismaakten met grote daden van het voorgeslacht en ook leerden hoe het Nederlandse volk onder leiding van Willem van Oranje zijn onafhankelijkheid had verworven.⁴² Behalve in de vaderlandse geschiedenis werd er vanaf 1878 ook les gegeven in algemene geschiedenis, waarbij het voornamelijk ging om de geschiedenis van andere Europese landen.⁴³

Volgens historicus en didacticus Toebes had het geschiedenisonderwijs vóór de Tweede Wereldoorlog een sterk verzuild karakter en werd het gebruikt om de identiteit van

---

³⁹ Idem, 212-218.

⁴⁰ H.W. van der Dunk, 'Geschiedenis: wat, waarvoor, voor wie' in: *Geschiedenis op school. Zes voordrachten over geschiedenisonderwijs* (Amsterdam 1998) 137-138.

⁴¹ Toebes, 'Van een leervak naar een denk- en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', 207.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

een zuil historisch te legitimeren.⁴⁴ Volgens Grever en Ribbens was die verzuilde geschiedschrijving soms heel expliciet, zoals bijvoorbeeld wanneer er werd gesproken over de 'goede en slechte' katholieken of protestanten in de Nederlandse geschiedenis.⁴⁵

Volgens historicus Wilschut, die zijn ideeën baseert op het werk van Toebes, heeft de verzuiling als gevolg van het ontstaan van de confessionele scholen een duidelijke invloed op het onderwijs gehad. De verzuiling had echter ook invloed op de inhoud van het onderwijs. Voor het geschiedenisonderwijs, zowel op de HBS als in het lager onderwijs, betekende dit dat er geschiedverhalen werden gedoceed die aansloten bij de ideologie van de respectievelijke zuil. Dit gebeurde vooral bij de vaderlandse geschiedenislessen. De algemene geschiedenislessen waren neutraler van karakter.⁴⁶

De aandacht die protestantse en katholieke geschiedenismethoden besteedden aan respectievelijk 'protestantse' of 'katholieke' onderwerpen verschilde zowel inhoudelijk als kwantitatief aanzienlijk. Zo was er binnen de katholieke geschiedenismethoden veel aandacht voor de (katholieke) Middeleeuwen. Bij de protestantse methoden was er meer plaats ingeruimd voor de (protestants gedomineerde) zeventiende eeuw, waaronder de Opstand.⁴⁷ Dit waren niet de enige verschillen. Uit het onderzoek van Wilschut blijkt ook dat de verschillende schoolboeken sterk verschilden in hun beschrijving van diverse onderwerpen, zoals de kerk in de Middeleeuwen, de Nederlandse Opstand, de rol van Willem van Oranje en de bloei van de Republiek onder leiding van Oranje.

In het begin van de twintigste eeuw veranderde het geschiedenisonderwijs onder invloed van de Wereldoorlogen. Na de Eerste Wereldoorlog nam de nationale focus op het geschiedenisonderwijs enigszins af. De nationale gevoelens die het geschiedenisonderwijs opriep, zagen sommigen als één van de oorzaken van de oorlog. De overheid ging zich na de Eerste Wereldoorlog inzetten voor 'Vredesonderwijs'. Het ministerie van onderwijs verzocht leraren aandacht te besteden aan de Volkenbond en hun idealen.⁴⁸

De Tweede Wereldoorlog had grote invloed op het geschiedenisonderwijs, zowel tijdens de oorlogsjaren als daarna. De Duitse bezetters probeerden het Nederlandse geschiedenisonderwijs voor hun eigen doeleinden te gebruiken. Dat is niets nieuws, totalitaire regimes kennen namelijk de pedagogische waarde van geschiedenis heel goed.⁴⁹ De bezetter probeerde de Nederlandse leerlingen een Duitsgezinde geschiedenisinterpretatie op te leggen. Hiervoor hadden de Duitsers een nieuw leerboek

---

⁴⁴ Van der Dunk, 'Geschiedenis: wat, waarvoor, voor wie', 12.

⁴⁵ M. Grever en K. Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007) 55.

⁴⁶ A. Wilschut, 'De ontwikkeling van geschiedenisonderwijs en geschiedenisdidactiek', *Journal of Curriculum Studies* (2010) 14-15.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Toebes, 'Van een leervak naar een denk- en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', 220.

⁴⁹ Grever en Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden*, 70.

geschiedenis nodig. Dit werd echter nooit ontwikkeld omdat de schrijvers die bereid waren dit leerboek te schrijven geen afstand wilden doen van wetenschappelijke criteria.⁵⁰ Daardoor heeft de Duitse geschiedenispolitiek nooit voet aan de grond gekregen in Nederland.⁵¹

De nadruk op het nationale geschiedverhaal kwam te vervallen in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Als gevolg van de gruweldaden die waren uitgevoerd in naam van het nationalisme, werd dit na 1945 een omstreden begrip. In de jaren vijftig van de vorige eeuw was er ook geen sprake meer van een tweedeling in het vak geschiedenis. Het vaderlandse deel en het algemene deel werden samengevoegd tot één geheel.⁵² Ook waren er steeds meer klachten te horen over het gemis van contemporaine, ofwel hedendaagse geschiedenis in het onderwijs.

Onder invloed van nieuwe ideeën over de maatschappelijke functie van onderwijs veranderde er in de jaren zestig veel op dit gebied. Leerlingen moesten meer zelfstandig aan de slag gaan. Dit betekende concreet voor het vak geschiedenis dat het veranderde van een vak van luisteren naar een vak van doen. Verder kwam in het geschiedenisonderwijs de nadruk te liggen op het ontdekken van processen en ontwikkelingen in het verleden en niet meer op het opdreunen van feitenkennis, wat hiervoor een kerndoel was geweest binnen het geschiedenisonderwijs.⁵³

Over het einde van de verzuiling bestaat onder wetenschappers verschil van inzicht, maar de meeste stellen dat er in de jaren zestig sprake was van ontzuiling. Dit proces zou al begonnen zijn in de jaren vijftig door het optreden van een protestgeneratie die zich afzette tegen het hokjesdenken van de vooroorlogse generatie.⁵⁴ Verschillende wetenschappers zien de ontkerkelijking echter als de belangrijkste oorzaak van de ontzuiling.⁵⁵ In de jaren tachtig werd er op gewezen dat ontkerkelijking niet gelijk staat aan ontzuiling. Ontzuiling zou betekenen dat levensbeschouwelijke organisatievormen zoals sportverenigingen en scholen op religieuze grondslag in aantallen zouden verminderen of verdwijnen. Mensen die niet kerkelijk actief waren bleven echter toch gebruik maken van de al bestaande verzuilde organisaties.⁵⁶ In een enquêteonderzoek dat is gedaan in 1966 komt dit naar voren.⁵⁷ Resultaten van dit onderzoek laten zien dat meer dan de helft van de ondervraagden kiest

---

⁵⁰ Idem, 71.

⁵¹ Ibidem.

⁵² K. Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaags historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 59.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995) 135.

⁵⁵ J. Thurlings, *De wankele zuil: Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme* (Deventer 1971).

⁵⁶ S. Karsten, 'Praktijk en achtergronden van de verzuiling in het Nederlandse onderwijs' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers, R. Hofman e.a. (red.) *Verzuiling in het onderwijs. Actuele verklaringen en analyse* (Groningen 1997) 37.

⁵⁷ In 1966 is er een groot opgesteld enquête onderzoek gehouden in Nederland. Het documenteert de mening van Nederlanders van 17 jaar en ouder over geloof, kerk en geestelijkheid. In het weekblad Margriet werd een klein deel van het feitenmateriaal van de enquête gepubliceerd.

voor een school op godsdienstige grondslag.⁵⁸ Ouders bleven ondanks de ontkerkelijking en individualisering hun kinderen naar confessionele scholen sturen. De ouders kozen hiervoor omdat zij de normen en waarden die worden bijgebracht in dit type scholen belangrijk achtten.⁵⁹ Een tweede verklaring ligt in de wetten en regels die gelden in Nederland. Omdat het bijzonder onderwijs wettelijk beschermd is, kunnen confessionele scholen blijven voortbestaan.⁶⁰ Verder vindt ook meer dan de helft van de ondervraagden dat een jeugdvereniging van een godsdienstige beginsel moet uitgaan.⁶¹ Dit betekent niet dat er helemaal geen sprake was van ontzuiling en er was wel degelijk sprake van het zwakker worden van de typische verstrengeling tussen religie en politiek.⁶²

Het enquêteonderzoek dat is uitgevoerd in 1966 laat zien dat de ontzuiling in de jaren zestig nog niet was doorgedrongen in het onderwijs. Ouders bleven immers hun kinderen naar het bijzonder onderwijs sturen. Peter van Dam beschrijft in zijn studie dat Nederlanders tijdens de zogenaamde ontzuiling niet massaal braken met verzuilde organisaties. Hij is eveneens van mening dat dit niet wil zeggen dat er niets veranderde: er vond als het ware een transformatie plaats van 'zware' gemeenschappen naar 'lichte' gemeenschappen waarbinnen ruimte was voor de individualiteit. Dit betekende dat de voorheen sterk verzuilde organisaties losser werden en gemeenschappen in het algemeen een bredere identiteit kregen.⁶³

Verschillende wetenschappers, zoals Toebees en Wilschut, hebben voor het lager onderwijs en de HBS onderzocht hoe het geschiedenisonderwijs veranderde tijdens de verzuiling en de ontzuiling. Voor mijn onderzoek heb ik hetzelfde gedaan voor de MULO en MAVO, een onderwijsrichting die nog nagenoeg niet is bestudeerd. Daarbij heb ik niet alleen onderzocht of er iets is veranderd in het geschiedenisonderwijs tussen de beide onderzoeksperioden 1920-1930 en 1960-1970, maar ook wat er is veranderd en hoe dit is gebeurd. Ik heb bestudeerd of de 'bredere' identiteit waar Van Dam over schrijft ook is terug te vinden in de MULO- en MAVO-geschiedenismethoden uit de jaren zestig.

MULO en MAVO

Het meeste onderzoek dat naar verzuild onderwijs is gedaan, richtte zich op het Lager Onderwijs en de HBS. Om deze reden heb ik me hier op de MULO en MAVO gericht en voor

---

⁵⁸ G. Zeegers, G. Dekker en J. Peters, *God in Nederland: een statistisch onderzoek naar godsdienst en kerkelijkheid in Nederland* (Amsterdam 1967).

⁵⁹ J. Dronkers, P. Robert, 'De effectiviteit van openbaar en bijzonder onderwijs: een crossnationale analyse', *Mens en Maatschappij* 79 (2004) 171.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² C. Schuyt en E. Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000) 355.

⁶³ P. van Dam, *Staat van verzuiling: over een nationale mythe* (Amsterdam 2011) 119.

deze onderwijsinrichting onderzocht welke invloed de verzuiling had op het geschiedverhaal van de Opstand.

Het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs (MULO) voor jongens ontstond als schooltype in 1857. Op MULO-scholen werden leerlingen de beginselen bijgebracht van de moderne talen, wiskunde, tekenen, landbouwkunde en gymnastiek.⁶⁴ In 1920 werd de MULO afgeschaft en de ULO, het Uitgebreid Lager Onderwijs, ingevoerd. In de praktijk bleef men echter spreken over de MULO. In de Mammoetwet van 1968 werd de ULO omgezet naar het Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs (MAVO).⁶⁵ De MAVO was van hetzelfde niveau als de voormalige MULO.⁶⁶

Het algemene doel van de Mammoetwet was doorstroming naar hogere onderwijsniveaus makkelijker te maken voor de leerlingen. Op deze manier zouden leerlingen uit verschillende sociale klassen dezelfde kansen krijgen. Voor invoering van de Mammoetwet kwamen namelijk de meeste leerlingen van de MULO uit de arbeidersklasse en waren de leerlingen van het gymnasium meestal afkomstig uit de hogere klassen van de maatschappij.⁶⁷ Dit betekende dat de MULO grotere leerlingaantallen kende dan de HBS, want de arbeidersklasse was tenslotte groter. Door invoering van de MAVO, HAVO en VWO moesten de kansen voor sociale stijging toenemen, zodat alle klassen uit de samenleving in alle onderwijsniveaus zouden zijn vertegenwoordigd.

De invoering van de Mammoetwet bracht ook veranderingen voor het geschiedenisonderwijs: het aantal lessen werd kleiner. Verder was het vak geschiedenis niet langer een verplicht vak, maar een keuzevak in de bovenbouw.⁶⁸

1.4 Opzet van het onderzoek

Om mijn hoofdvraag te kunnen operationaliseren maak ik gebruik van een casus: de Opstand van 1568-1648. Voor elke periode maak ik een vergelijking tussen de representatie van de Opstand in een katholieke en een protestantse methode op de MULO en de MAVO. De hoofdvraag wordt daarom beantwoord aan de hand van de volgende twee deelvragen:

---

⁶⁴ Grever en Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden*, 177.

⁶⁵ De Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*, 285.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ P. van Loon, P.H. Schaaf e.a., 'Mammoetwet vijftig jaar: de mythen ontrafeld', *Uitleg Magazine, rubriek Extra 9* (1993)1-14.

⁶⁸ Ibidem.

1. *Hoe wordt de Opstand beschreven in de periode 1920-1930 in protestantse en katholieke geschiedenismethodes en hoe zijn de gevonden verschillen en overeenkomsten te verklaren?*
2. *Hoe wordt de Opstand beschreven in de periode 1960-1970 in protestantse en katholieke geschiedenismethodes en hoe zijn de gevonden verschillen en overeenkomsten te verklaren?*

Ik heb als casus voor de Opstand gekozen omdat de gebeurtenissen tijdens deze strijd in elk geschiedenisboek zijn terug te vinden. Bovendien leent de Opstand zich goed om de verschillen in visie van protestanten en katholieken te laten zien. De Opstand kan gezien worden als een sleutelperiode in de Nederlandse nationale geschiedschrijving die door katholieken en protestanten heel verschillend is geïnterpreteerd. Verder wordt de Opstand ook gezien als een 'protestantse' thema wat het interessant maakt om te onderzoeken hoe katholieken hier over schrijven.

De protestantse historicus Groen van Prinsterer (1801-1876) beschreef in zijn boek *Handboek van de Vaderlandsche Geschiedenis* (1846) de Opstand als het begin van de Nederlandse natie. Het protestantse volk van Zeeland en Holland was volgens Groen spontaan in actie gekomen tegen de katholieke Spanjaarden om onder leiding van Willem van Oranje te strijden voor de ware religie. Geuzen kregen hierbij een heldenrol toebedeeld. De rol die andere groeperingen hebben gespeeld tijdens deze strijd wordt door Groen volkomen genegeerd.⁶⁹

Een alternatief voor Groen vanuit katholiek perspectief was de historicus W.J.F. Nuyens (1823-1894), die het werk *Geschiedenis der Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw* (1865) publiceerde. Terwijl protestanten in de Opstand het begin zagen van de Nederlandse natie, lagen de wortels van de Nederlandse natie voor Nuyens in de katholieke middeleeuwen. Zoals Nuyens zelf schreef, zette niet alleen hijzelf, maar ook de katholieke geschiedschrijving in het algemeen zich af tegen de 'Hollandsch-Calvinistische Opstand en Oranje verafgoding'.⁷⁰ Katholieken zagen hun eigen rol tijdens de Opstand heel anders dan protestanten. Tijdens de Opstand waren katholieken namelijk vaak door protestanten als verraders gezien en dit zou te maken hebben met hun geloof en hun veronderstelde sympathie voor de katholieke Spanjaarden. De katholieke historici wilden aantonen dat hun voorvaders wel goed katholiek waren geweest, maar in geen geval

---

⁶⁹ P.B.M. Blaas, 'De gouden eeuw: overleefd en herleefd. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de negentiende eeuw' in: *Geschiedenis en nostalgie. De historiografie van een kleine natie met een groot verleden. Verspreide historiografische opstellen* (Hilversum 2000) 49-50.

⁷⁰ A. van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historische bewustzijn. W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn 'nationale' geschiedschrijving* (Hilversum 2002) 223.

sympathie hadden gehad voor de Spanjaarden.⁷¹ Bovendien wilden ze de rol die ook katholieken in de strijd tegen de Spanjaarden hadden gespeeld benadrukken.

Mijn verwachting is dat zowel de ideeën van Groen als die van Nuyens doordrongen in het verzuilde geschiedenisonderwijs van de twintigste eeuw. Katholieke historici waren toonaangevend voor de opvattingen binnen de katholieke zuil en protestantse voor die binnen de protestantse zuil. In de verzuiling werden de geschiedverhalen gebruikt die aansloten bij de respectievelijke zuil.⁷² Dit is door onder anderen Wilschut geconstateerd. Zij leggen echter de focus op het Lager Onderwijs en de HBS ik leg de focus op MULO en MAVO.

De voor dit onderzoek bestudeerde perioden heb ik gekozen op grond van de ontwikkeling van de verzuiling. De periode 1920-1930 kan gezien worden als de periode waarin de verzuiling zijn toppunt bereikte. De periode 1960-1970 kan volgens de literatuur worden aangemerkt als de periode waarin de ontzuiling begon in Nederland.⁷³ Ook traden er in die laatste periode structurele veranderingen op in het onderwijs, zoals de invoering van de Mammoetwet in 1968. De beschikbaarheid van geschikte bronnen is de reden dat ik mijn onderzoeksperiode niet in 1968 laat eindigen. Dit houdt in dat ik in mijn onderzoek deze onderwijsverschuiving nog voor een beperkt deel meeneem. Het grootste gedeelte van mijn onderzoek richt zich echter op de periode vóór de invoering van deze wet.

De primaire bronnen die ik gebruik zijn geschiedenismethoden. Zij worden in dit onderzoek benaderd als dragers van *cultural memory*. Om een antwoord te kunnen geven op de hiervoor besproken deelvragen maak ik voor elke periode gebruik van één katholieke en één protestantse geschiedenismethode. De selectie is gebaseerd op een aantal overwegingen. In eerste instantie heb ik getracht geschiedenismethoden te selecteren die wijd verbreid waren en dus veel gebruikt zullen zijn geweest. Om dit te achterhalen heb ik gekeken naar het aantal malen dat het boek is herdrukt. In de tweede plaats heb ik gelet op de signatuur van de uitgeverij. Voor de periode 1920-1930 is de keus gevallen op twee uitgeverijen met een duidelijk religieuze signatuur: Malmberg (katholiek) en Wolters (protestant). Voor de periode 1960-1970 maak ik gebruik van een andere katholieke uitgeverij, omdat Malmberg in die jaren geen nieuwe MULO/MAVO geschiedenismethode heeft uitgebracht. Ik heb voor echter ook voor deze periode een methode bestudeerd die speciaal was geschreven voor het katholieke onderwijs, de enige tussen 1960 en 1970 uitgegeven MULO-methode waarbij dit met zekerheid mag worden aangenomen, omdat het in de titel is vermeld. Deze methode verscheen bij uitgeverij Kemperman. Dit betekende

---

⁷¹ Idem, 219.

⁷² Idem, 218-223.

⁷³ Kruijt en Goddijn, 'Verzuiling en ontzuiling als sociologisch proces' in: A.N.J. den Hollander (ed.) *Drift en koers. Een halve eeuw sociale verandering in Nederland* (Assen 1968); J. Thurlings, *De wankele zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme* (Nijmegen/Amersfoort 1971) 127.

echter wel dat ik niet heb kunnen vasthouden aan één uitgeverij voor beide onderzoeksperioden. Afgezien van Kempermans methode wordt in de periode 1960-1970 nauwelijks meer op schoolmethoden aangegeven of deze op protestantse of katholieke grondslag zijn geschreven.

Dit heeft te maken met het feit dat ook uitgeverijen ontzuidde. Dit gold ook voor de uitgeverij Malmberg. Dit betekende een koerswijziging voor Malmberg, een uitgeverij die vanaf haar oprichting in 1885 nauwe banden had met de Broeders van Maastricht.⁷⁴ In eerste instantie maakte Malmberg uitgaven die het kon uitzetten op de lagere scholen van de congregatie. Vanaf de twintigste eeuw ging het bedrijf ook voor buiten de congregatie schoolboeken en jeugdboeken uitgeven. Na de Tweede Wereldoorlog gaat Malmberg zich ook richten op boeken voor het niet- katholiek onderwijs. Hiermee zouden de overlevingskansen van Malmberg als uitgeverij groter worden.⁷⁵ Dit ging heel geleidelijk. Malmberg bleef namelijk een lange tijd na de Tweede Wereldoorlog succesvolle reeksen herdrukken.⁷⁶ Ook binnen uitgeverij Wolters was er sprake van verandering. De in 1863 opgerichte protestantse uitgeverij Wolters is een uitgeverij die zich in eerste instantie bezig hield met het uitgeven van wetenschappelijke boeken en boeken voor het onderwijs. Onder invloed van de Mammoetwet die in 1968 werd ingevoerd, fuseert in datzelfde jaar uitgeverij Wolters met de Groningse uitgeverij Noordhoff.⁷⁷ Door deze nieuwe wet waren uitgevers genoodzaakt hun materiaal door nieuwe uitgaven te vervangen. Hierbij was professionalisering door middel van schaalvergroting een noodzaak. Beide uitgeverijen richtte zich op dezelfde markt waardoor een fusie een logische keus was. Verder maakte ook de veranderde markt noodzakelijk dat er een andere type boeken moesten worden uitgebracht die bruikbaar waren voor alle Nederlandse leerlingen.

Omdat ik mijn onderzoek richt op de protestantse en katholieke identiteit, wilde ik ondanks de ontzuidde uitgeverijen toch 'katholieke' en 'protestantse' methoden met elkaar vergelijken. Er is echter in 1960-1970 geen enkele MULO- of MAVO-methode uitgegeven waarin de protestantse grondslag expliciet is vermeld: daarom heb ik de protestantse geschiedenis methode opnieuw gekozen op grond van de van oudsher protestantse signatuur van de uitgeverij Wolters-Noordhoff. In dit geval heb ik dus wel voor beide perioden aan dezelfde uitgeverij kunnen vasthouden.

Onderzoek naar geschiedenis teksten is een vrij nieuw onderzoeksveld binnen de historische wetenschap. Dit type onderzoek kan men grofweg onderverdelen in twee

---

⁷⁴ K. Ghonem-Woets, *Boeken voor de katholieke jeugd: verzuiling en ontzuiling in de geschiedenis van Zwijssen en Malmberg* (Zutphen 2011) 9.

⁷⁵ Idem, 84-85.

⁷⁶ Idem, 86.

⁷⁷ F. Smit, *Boekjaar: Honderdvijftig jaar uitgeven voor het onderwijs Wolters & Noordhof 1836-1986* (Groningen 1986) 67.

tradities. De eerste is de *verzoenende* traditie. Deze houdt zich bezig met het tegengaan van agressief nationalisme en bevordert dat de schoolboeken een meer objectieve kijk op het verleden bieden.⁷⁸ De tweede traditie, die zich bezighoudt met het analyseren van geschiedenistekstboeken, is de *kritische* traditie. Onderzoekers die zich hiermee bezighouden, analyseren tekstboeken om te achterhalen welke perspectieven en discoursen daarin verwerkt zijn. Zulk onderzoek kan verduidelijken op welke manier dominante sociale, culturele, ideologische en religieuze krachten invloed uitoefenden op een bepaald geschiedenistekstboek.⁷⁹ In mijn onderzoek werk ik volgens de kritische traditie van tekstboekanalyse. Ik bestudeer in de genoemde geschiedenistekstboeken de katholieke en de protestantse versies van het verhaal over de Opstand en onderzoek welke rol religie en natie daarin speelden.

Het geschiedverhaal van de Opstand omvat een periode van tachtig jaar waarin zich vele belangrijke gebeurtenissen afspeelden en tal van personen een belangrijke rol vervulden. Om door de veelheid van gegevens niet ondergesneeuwd te raken wil ik me richten op een selectie van belangrijke gebeurtenissen en sleutelpersonen, namelijk de Beeldenstorm en de gebeurtenissen rond de martelaren van Gorcum. Deze gebeurtenissen heb ik geselecteerd, omdat juist zij goed gebruikt kunnen worden om een katholieke of protestantse versie van het geschiedverhaal te vertellen. Deze gebeurtenissen kunnen katholieken of protestanten namelijk in een specifieke slachtoffer/helden rol plaatsen. Verder wil ik me ook richten op de manier waarop Willem van Oranje wordt gepresenteerd in de verschillende geschiedenismethoden. Om dit goed te kunnen doen, maak ik gebruik van een analyseschema aan de hand waarvan ik bij de verschillende methoden steeds dezelfde aspecten van het verhaal onder de loep neem. Dat betekent dat het analyseschema op alle vier geselecteerde geschiedenismethoden zal worden toegepast, wat noodzakelijk is om de verschillende methoden adequaat met elkaar te kunnen vergelijken, zowel wat hun onderlinge verschillen als die tussen de twee bestudeerde perioden betreft. Bovendien biedt het schema een houvast bij het bestuderen van de vele details. Door onder meer te letten op de retoriek, de helden en schurken en ook de stiltes in het geschiedverhaal kan geanalyseerd worden, welke rol de nationale en religieuze identiteit spelen in het geschiedverhaal van de Opstand. Naast de kwalitatieve analyse wordt ook ingegaan op kwantitatieve aspecten.⁸⁰

In mijn onderzoek heb ik bewust de afbeeldingen waarvan de geschiedenismethoden gebruik maken buiten beschouwing gelaten. Het doen van onderzoek naar de gekozen afbeeldingen vergt een andere aanpak dan de tekstanalyse waarvan ik gebruik maak. Wel

---

⁷⁸ Foster, 'Dominant traditions in international textbook research and revision', 7.

⁷⁹ Idem, 9-10.

⁸⁰ Het volledige analyseschema is terug te vinden in bijlage I.

valt meteen op dat in de periode 1920-1930 noch in de katholieke noch in de protestantse geschiedenis methode gebruik wordt gemaakt van afbeeldingen. In de periode 1960-1970 is dit voor beide religieuze geschiedenis methoden wel het geval. Wat verder opvalt, is dat de geschiedenis methoden vooral afbeeldingen van portretten gebruiken. Hierbij zijn Willem van Oranje, Filips II en Alva het meest afgebeeld. Verder gebruiken noch de protestanten noch de katholieken geschiedenis methoden afbeeldingen van Geuzen of van de martelaren van Gorcum. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen of dit systematisch was en wat het gevolg van de afbeeldingen op het verhaal zelf is.

Voor deze masterthesis is eerst een analyse uitgevoerd van de katholieke en protestantse geschiedenis methoden uit de periode 1920-1930, waarna deze met elkaar vergeleken zijn (hoofdstuk 2). Vervolgens worden de katholieke en protestantse geschiedenis methode uit de periode 1960-1970 geanalyseerd en met elkaar vergeleken (hoofdstuk 3). Daarna wordt in het laatste hoofdstuk 4 beschreven in hoeverre er sprake is van verandering en continuïteit in de periode 1920-1970 in protestantse en katholieke geschiedenis methoden en hoe dit kan worden verklaard.

2 Nationale protestanten en wereldkatholieken, 1920-1930

De periode 1920-1930 kan volgens de literatuur worden beschouwd als een periode waarin de verzuiling zijn hoogtijdagen kende. Met de gelijkstelling van het bijzonder en openbaar onderwijs was er in 1917 een einde gekomen aan de schoolstrijd. Hierdoor hebben zuilen zich in de daaropvolgende periode sterk kunnen ontwikkelen. In de periode 1920-1930 werden geschiedenismethodes geschreven voor een specifieke zuil.

In dit hoofdstuk wordt via een kwalitatieve en kwantitatieve analyse onderzocht wat de boodschap was van geschiedenismethodes uit de periode 1920-1930 met betrekking tot de Opstand. Er wordt onderzoek verricht naar twee geschiedenismethodes uit deze periode. Eerst wordt een analyse uitgevoerd op een protestantse methode uit 1927, genaamd *Vaderlandsche geschiedenis voor het MULO-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen*. Vervolgens wordt dezelfde analyse uitgevoerd op een katholieke methode, genaamd *Leer-leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voorgezet onderwijs*, die in 1926 verscheen. Door vergelijking van beide analyses kan beschreven worden in welke opzichten de versies van het geschiedverhaal over de Opstand bij de twee genoemde zuilen in de periode 1920-1930 van elkaar verschilden of juist overeenkwamen.

2.1 Protestantse geschiedenismethode tijdens de verzuiling

De protestantse geschiedenismethode *Vaderlandsche geschiedenis voor het MULO-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen* is geschreven door G. de Haas jr., die zelf geschiedenisdocent was. Dit wordt duidelijk wanneer hij in het voorwoord van deze geschiedenismethode zijn collega-docenten er direct op aanspreekt, dat bepaalde geschiedenisonderdelen in de klas zo zelden behandeld worden.⁸¹ De schrijver meent namens vele collega's en geschiedenisexaminatoren te spreken, wanneer hij verzoekt om het *algemeen overzicht* niet te vergeten.⁸²

---

⁸¹ G. de Haas, *Vaderlandsche geschiedenis voor het MULO-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen* (Groningen 1927) 4.

⁸² Ibidem.

Van deze geschiedenismethode verscheen de eerste druk in 1927 bij Wolters, een uitgeverij met een duidelijk protestantse signatuur in de periode 1920-1930.⁸³ Het boekje was, zoals uit de titel blijkt, bestemd voor het MULO-onderwijs voor het vak 'Vaderlandsche geschiedenis', dat naast 'Algemeene geschiedenis' werd gedoceerd. Deze geschiedenismethode werd veel gebruikt. Een jaar na de eerste druk verscheen de tweede druk al, weer een jaar later de derde en in 1931 nog een vierde druk.⁸⁴

Deze geschiedenismethode verdeelde de geschiedenis in vier tijdvakken. Het eerste tijdvak loopt van de vroegste tijden, dat is in dit geval het tijdperk van de Romeinen, tot de Middeleeuwen in 1500. Het tweede tijdvak loopt van 1500 tot 1648. In dit tijdvak worden dus ook de Tachtigjarige Oorlog en het einde van de Opstand besproken. Het derde tijdvak begint met Willem II in 1648 en eindigt in 1795. Het vierde tijdvak begint met de Bataafse republiek in 1795 en gaat door tot de koloniën in 1850.

Het hoofdstuk over de Opstand beslaat 48 van de in totaal 181 pagina's. Dit komt neer op ongeveer 27% van de gedoceerde geschiedenismethode. In het gehele hoofdstuk over de Opstand wordt de Beeldenstorm in welgeteld één zin genoemd. De katholieke martelaren van Gorcum worden helemaal niet genoemd. Willem van Oranje wordt daarentegen in dertien pagina's vermeld.

Afbeelding 1:

Voorzant protestantse geschiedenismethode

⁸³ Smit, *Boekjaar: Honderdvijftig jaar uitgeven voor het onderwijs. Wolters & Noordhof 1836-1986*, 67.

⁸⁴ *Brinkman's catalogus 1926-1931* (Leiden 1932) 280.

De Nederlander is protestant

In deze protestantse geschiedenis methode uit de periode 1920-1930 spelen zowel de nationale als religieuze identiteit een belangrijke rol. Gebeurtenissen en personen zijn vaak belangrijk voor beide identiteiten. Binnen deze methode vallen de religieuze en nationale identiteit dan ook veelal samen. Het is daarom moeilijk een onderscheid te maken tussen een specifieke nationale identiteit en religieuze identiteit.

Het vijandbeeld dat van de Spanjaarden werd gecreëerd is hier een voorbeeld van. De vijanden in het geschiedverhaal zijn de Spanjaarden en zij zijn in de eerste plaats een nationale vijand. Door deze Spanjaarden echter te identificeren met het katholieke geloof werd een hele religie tot vijand. Dat betekent dat deze geschiedenis methode een typische interpretatie is van de Opstand vanuit protestants perspectief. Willem van Oranje wordt in de geschiedenis methode ook gepresenteerd als een nationale en religieuze held. Hij streed immers voor de nationale vrijheid én voor de godsdienstvrijheid van de protestanten.

De methode bevat echter ook tekstfragmenten waarin gebeurtenissen direct gepresenteerd worden als belangrijk voor de religieuze identiteit. Een voorbeeld is het volgende fragment over Filips II waarin nadrukkelijk een beroep wordt gedaan op de protestantse identiteit:

'De nieuwe Spaansche koning en heer der Nederlanden Fillips II was voor de Nederlanders een volkomen onbekende. In Spanje opgevoed verstond hij zelfs niet hun taal. Ultra-katholiek als hij was, moest hij wel in botsing komen met zijn Noordelijke onderdanen, vooral toen het Calvinisme zich hier meer en meer uitbreidde. Dit leerde immers, dat verzet geoorloofd was tegen den Vorst, die de onderdanen beletten wilde hun godsdienst te belijden.'⁸⁵

Dat de calvinistische religieuze identiteit hier centraal staat, wordt meteen duidelijk door het woordgebruik. Verzet tegen de 'ultra-katholieke' Spaansche vorst was geoorloofd omwille van de godsdienstvrijheid. Hiermee wordt de calvinisten/protestanten feitelijk een legitieme reden gegeven om in verzet te komen. Het nationaal- Nederlandse belang om in verzet te komen tegen de Spanjaarden wordt in dit tekstfragment achterwege gelaten. Hier wordt de Opstand weergegeven als een strijd voor de godsdienstvrijheid van de protestanten.

In deze geschiedenis methode wordt ook gesteld dat katholieken hun religieuze identiteit belangrijker vonden dan de nationale identiteit. Op verschillende manieren beschrijft de auteur hoe het katholieke zuiden zijn vrijheid opgaf ten behoeve van het katholieke geloof. Een voorbeeld hiervan is de volgende alinea:

---

⁸⁵ Haas, *Vaderlandse geschiedenis voor het MULO-diploma*, 36.

'De ultra-katholieke gewesten Henegouwen en Artois sloten reeds in januari 1579 de Unie van Atrecht. Dit verbond beoogde handhaving van de pacificatie van Gent; evenwel wilde het in de Nederlanden uitsluitend de katholieke godsdienst dulden. Toen Parma beloofde de privilegiën niet te zullen schenden, sloten deze gewesten vrede met de Spaanschen koning en stelden zich weer onder zijn gezag. Daarmee hadden zij de katholieke kerk in het zuiden gered, hun nationale vrijheid echter verloren!'.⁸⁶

Hier wordt gesuggereerd dat het katholieke zuiden weinig gaf om de nationale vrijheid, zolang het katholieke geloof maar beschermd was.

Naast tekstfragmenten waarin het duidelijk gaat om de religieuze identiteit zijn er in deze geschiedenismethode ook tekstfragmenten te vinden waarin eerder de nationale identiteit wordt aangesproken, zoals het volgende over Filips:

'Tevens regeerde Fillips in Spanje absoluut. Dit absolutisme wilde hij ook in de Nederlanden doorvoeren, waardoor hij echter in botsing kwam met de eeuwenoude privilegiën van steden en gewesten. Ook streefde hij ernaar de Nederlanden te doen opgaan in de Spaansche monarchie. Hun belangen moesten dus ondergeschikt zijn aan die van Spanje. Hiertoe wilden de Nederlanders natuurlijk zelf niet meewerken, waarom hij de voornaamste staatsambten bekleeden liet door vreemdelingen.'⁸⁷

In dit tekstfragment wordt iets meegedeeld dat van eminent belang is in verband met de nationale Nederlandse identiteit, namelijk dat Filips het absolutisme wilde invoeren in heel Nederland, in alle gewesten en steden, zodat alle Nederlanders ermee te maken kregen. Verder werden de staatsambten bekleed door 'vreemdelingen', in deze context dus de Spanjaarden.

Een ander tekstvoorbeeld waarin een persoon wordt gepresenteerd als belangrijk voor de Nederlandse nationale identiteit gaat over Willem van Oranje:

'Tegen deze anti-Nederlandsche regering verzette zich het allereerst de hooge adel, als wiens woordvoerder en leider Willem van Oranje optrad.'⁸⁸

Willem van Oranje wordt hier gepresenteerd als een persoon die belangrijk was voor alle Nederlanders. Met de formulering "anti-Nederlandsch" wordt feitelijk aangegeven dat Willem van Oranje een strijd voerde waar alle Nederlanders zich in konden vinden. Hij was een leider voor alle Nederlanders. Wat iemands religieuze identiteit was, speelde hierbij geen rol. Willem van Oranje wordt in deze geschiedenismethode beschreven als een nationale held. Hij was echter niet de enige held in het geschiedverhaal.

Ook de geuzen worden in deze geschiedenismethode gepresenteerd als belangrijke spelers binnen de Opstand. De gebeurtenissen waarbij de geuzen een belangrijke rol spelen

---

⁸⁶ Idem, 53.

⁸⁷ Idem, 56.

⁸⁸ Idem, 37.

worden breed uitgemeten en krijgen ruim de aandacht. In bepaalde tekstfragmenten wordt dit subtiel gedaan, terwijl andere fragmenten meer expliciet zijn:

'Intussen was de Prins van Oranje in Dillenburg bezig plannen te beramen om de Nederlanders tegen Alva te helpen. Hij meende, dat bij een inval met een leger Roomsch en Onroomsch zou opstaan, om aan 't schrikbewind van Alva een eind te maken. Niet tegen den koning van Spanje, maar tegen diens landvoogd, die het recht met voeten trad, wilde hij het volk in opstand brengen... Wat Oranje had gehoopt, was niet gebeurd: een volksopstand was uitgebleven. Alva had zich volkomen gehandhaafd. De strijd werd nog slechts voortgezet door kleine benden Bosch- en Watergeuzen'.⁸⁹

In dit tekstfragment wordt in eerste instantie een appèl gedaan op het 'wij-gevoel' van de collectieve Nederlandse nationale identiteit: 'Roomsche' en 'Onroomsche' die samen ten strijde trekken tegen de landvoogd Alva. Op een subtiele manier wordt later in de tekst gewezen op het terugtrekken van de katholieken uit de strijd en zijn het alleen de geuzen die verder strijden tegen de landvoogd. De geuzen worden dus gepresenteerd als dappere strijders die niet terugtrokken, terwijl katholieken worden afgeschilderd als lafaards zonder dat ze daadwerkelijk worden genoemd.

Ook in het volgende tekstfragment worden de geuzen als dappere strijders voorgesteld:

'Toen was Alkmaar aan de beurt. Een bende Watergeuzen sloeg de aanvallen dapper af. Men dwong den Spanjaard tot wijken door het land te inundeeren ('onder water zetten'; addendum SBG). Enkele dagen daarna werd de vloot van den Spaanschen stadhouder Bossu op de Zuiderzee verslagen door een Geuzenvloot. De volksopstand had dus Alva, een der bekwaamste veldheeren der 16^e eeuw, met zijn uitstekende Spaansche troepen met succes weerstaan'.⁹⁰

In deze versie van het geschiedverhaal over de Opstand zijn de Spanjaarden duidelijk de vijanden. Hierbij gaat het om een collectieve vijand van alle Nederlanders, zowel protestanten als katholieken. In theorie zou dit kunnen bijdragen aan de creatie van een 'wij-gevoel', want er wordt een gezamenlijke vijand aangewezen. In deze geschiedenis methode worden de vijandelijke Spanjaarden echter niet los gezien van hun katholieke geloofsovertuiging. Dit houdt in dat er, wanneer de Spanjaarden ter sprake komen, ook bijna altijd wordt gewezen op het feit dat deze Spanjaarden katholiek zijn. De protestantse identiteit wordt dus bepaald door uitsluiting van de anderen, en hier zijn dat de katholieken.

De uitsluiting van rooms-katholieken manifesteert zich in deze methode ook op andere wijze. Zo wordt de rol van de katholieken in de Opstand geminimaliseerd. Er werd gezweven over de bijdrage van de katholieken aan de strijd tegen de Spanjaarden, terwijl zij wel degelijk een substantiële rol hebben gespeeld. Dit heeft duidelijke consequenties voor de plot van het geschiedverhaal. Wanneer er sprake is van een volksopstand tegen de Spanjaarden, worden alleen de protestanten genoemd, terwijl tenslotte ook katholieken van

---

⁸⁹ Idem, 42.

⁹⁰ Idem, 46.

dat volk deel uitmaakten. De katholieken krijgen slechts een passieve rol in het protestantse geschiedverhaal. Ze hoorden wel bij het volk, maar hebben niet op een actieve manier bijgedragen aan de Opstand. Het is duidelijk dat het verhaal vanuit een protestants perspectief wordt verteld en dat dit effect heeft op de plot: er wordt een eenzijdig verhaal verteld.

Begin Nederlandse natie

Het beeld van de Opstand dat in deze geschiedenis methode wordt geschetst sluit goed aan bij de opvatting van de protestantse historicus Groen van Prinsterer (1801-1875). Dit is een belangrijk gegeven: het is namelijk waarschijnlijk dat de schrijver van de geschiedenis methode gebruik heeft gemaakt van de ideeën van deze historicus. In zijn boek *Handboek van de Vaderlandsche Geschiedenis* (1846) beschreef Groen de Opstand als het begin van de Nederlandse natie dat helemaal te danken was aan de protestanten. De rol die andere groeperingen hebben gespeeld tijdens deze strijd wordt door Groen volkomen genegeerd.⁹¹ Ook de protestantse geschiedenis methode negeert in het geschiedverhaal van de Opstand andere bevolkingsgroepen, met name de katholieken. Groen zag de splitsing van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden als onvermijdelijk. De Zuidelijke Nederlanden waren immers katholiek.⁹² En dit aspect van het geschiedverhaal wordt in deze geschiedenis methode eveneens op dezelfde manier geïnterpreteerd als door Groen. Er zijn dus overtuigende overeenkomsten tussen het werk van Groen van Prinsterer en de geschiedenis methode en het is waarschijnlijk dat de schrijver van de geschiedenis methode ook historische interpretaties uit het overzichtswerk van Groen van Prinsterer heeft overgenomen.

In de protestantse geschiedenis methode zijn de religieuze identiteit en de nationale identiteit moeilijk uit elkaar te houden. Wanneer er in deze methode gesproken wordt over de Nederlandse nationale identiteit gaat het over het protestants-christelijke Nederland. Dat dit gebeurde, is niet uniek. De historici Stefan Berger en Chris Lorenz, gespecialiseerd in nationalisme en nationale identiteit, beschrijven dat in de negentiende en vroege twintigste eeuw veel Europese landen het protestantse geloof gingen beschouwen als een centraal bestanddeel van hun nationale identiteit.⁹³ Hierbij werd de religieuze discours genationaliseerd. Religie diende daarbij de natie en de natie werd de nieuwe religie.⁹⁴ De

---

⁹¹ Blaas, 'De gouden eeuw: overleeft en herleeft. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de negentiende eeuw', 49-50.

⁹² Ibidem.

⁹³ S. Berger en C. Lorenz, 'National narratives and their 'others': ethnicity, class, religion and the gendering of national histories', *Storia della Storiografia* 50 (2006) 82.

⁹⁴ Idem, 83-84.

genoemde auteurs geven als voorbeeld landen als Duitsland, Zwitserland en Slowakije hun bevindingen en de beschrijvingen zijn ook van toepassing op Nederland en op de Nederlandse protestantse geschiedensmethode. Daarin wordt een nationaal geschiedverhaal verteld: dat van de Opstand. Bij de beschrijving van de gebeurtenissen in dit geschiedverhaal vallen de protestantse identiteit en nationale identiteit samen. Deze twee verschillende aspecten worden niet los van elkaar gezien. Berger en Lorenz beschrijven dat het katholieke aandeel binnen de door hen geanalyseerde geschiedverhalen veelal wordt geminimaliseerd of helemaal weggelaten.⁹⁵ Ook dit aspect komt terug in de protestantse geschiedensmethode. De katholieke inbreng wordt hier eveneens geminimaliseerd.

Zerubavel schrijft dat *sociomentale topografie* bepaalt hoe individuen zich bepaalde kwesties herinneren. De gemeenschap waartoe iemand behoort is immers bepalend voor de gebeurtenissen en evenementen waar men zich aan herinnert. Deze geschiedensmethode draagt de herinneringen uit van de protestantse Nederlandse gemeenschap. Volgens Zerubavel worden sociale patronen van herinneringen op verschillende manieren gestructureerd. Daarbij is een van de meest opmerkelijke eigenschappen van het menselijk geheugen het vermogen om mentaal een in wezen ongestructureerde reeks gebeurtenissen tot schijnbaar samenhangende historische verhalen te transformeren.⁹⁶ Het configureren, tot een verhaal maken, is alleen mogelijk als er een plot voor het verhaal is. Zerubavel beschrijft in zijn werk drie verschillende 'scriptlike plotlines' die veel voorkomen, vooruitgang, achteruitgang en zigzaglijnen. Dit zijn plotlijnen in het geheugen van individuen die maken dat zij zich gebeurtenissen op een bepaalde wijze herinneren.⁹⁷ Bij plotlijnen waarbij vooruitgang centraal staat gaat het om verhalen waarbij in de tijd alles beter wordt. Hierbij moet men denken aan verhalen over bijvoorbeeld de civilisatie. Bij plotlijnen waarbij er sprake is van achteruitgang gaat het om plotlijnen die een sterke nostalgie kenmerkt. Vroeger was alles beter. Tenslotte zijn er ook plotlijnen waarbij sprake is van een zigzaglijn. In het verhaal is er dan zowel sprake van vooruitgang als van achteruitgang.

Deze geschiedensmethode vertelt het verhaal van het begin van de Nederlandse natie. In het begin van het verhaal had men te maken met de Spaanse overheerser, die ook nog eens katholiek was. In een strijd waarin de protestanten een belangrijk aandeel hadden werden onafhankelijkheid en godsdienstvrijheid verworven. Aan het eind van het verhaal is er een vrij Nederland waarin godsdienstvrijheid heerst en waar iedereen vrij is. De plot van het verhaal is dat door een dappere strijd alles beter wordt. Er zit dus een stijgende lijn in het verhaal. Zerubavel beschrijft deze verhaallijn van vooruitgang als veel voorkomend. Het is

---

⁹⁵ Idem, 83

⁹⁶ Zerubavel, *Time maps*, 13-14.

⁹⁷ Ibidem.

een verhaallijn die een ontwikkeling laat zien waarin 'later alles beter is'.⁹⁸ En deze verhaallijn past prima binnen deze geschiedenismethode. De protestantse nationale identiteit 'ontwikkelt' zich als het ware binnen de verhaallijn van *het begin van de Nederlandse natie*.

De protestantse geschiedenismethode verwoordt het geschiedbeeld van een sterke nationale herinneringsgemeenschap waarbij de nationale *mnemonic community* en religieuze *mnemonic community* samenvallen. Dat zou dus inhouden dat alleen protestanten tot de Nederlandse nationale *mnemonic community* kunnen behoren. Het is de vraag hoe zich dat verhoudt bij de katholieke geschiedenismethoden uit de periode 1920-1930. Vallen binnen deze herinneringsgemeenschap de nationale *mnemonic community* en religieuze *mnemonic community* eveneens samen of is hier juist sprake van een sterke scheiding tussen deze twee identiteiten?

2.2 Katholieke geschiedenismethode tijdens de verzuiling

Voor interpretatie van de periode 1920-1930 maak ik gebruik van de katholieke geschiedenismethode *Leer-leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voorgezet onderwijs*. De eerste druk van deze geschiedenismethode verscheen in 1926. Hierna is deze tot 1930 elk jaar weer herdrukt.⁹⁹ De methode verscheen bij Malmberg, een uitgeverij met een duidelijk katholiek karakter.¹⁰⁰ Malmberg was destijds zo een belangrijke katholieke uitgeverij, dat zij in 1910 voor haar verdiensten een oorkonde ontving van Paus Pius X. Ook kreeg de uitgeverij de eer om het bijschrift 'Uitgeverij van den Apostolische Stoel' in haar boeken te vermelden.¹⁰¹ De Apostolische Stoel gold als het centrale bestuursorgaan van de katholieke kerk. Dat betekende dat de uitgeverij Malmberg in haar boeken de idealen van de rooms-katholieke kerk vertegenwoordigde.

De genoemde geschiedenismethode is geschreven door J.H. Werkman, leraar geschiedenis aan de rooms-katholieke Andreasschool voor de ULO in Zeist. Hij was ook betrokken bij andere geschiedenismethoden. Zo werkte hij mee aan de populaire geschiedenismethode *Roep der Historie* voor de katholieke lagere school.¹⁰² Werkman was vanaf 1927 bovendien als redacteur in dienst bij de protestantse uitgeverij Wolters, waar hij er op toezag dat schoolplaten werden voorzien van teksten die hen ook geschikt maakten

---

⁹⁸ Idem, 14-15.

⁹⁹ *Brinkman's catalogus 1926-1930*, 860.

¹⁰⁰ Ghonem-Woets, *Boeken voor de katholieke jeugd: verzuiling en ontzuiling in de geschiedenis van Zwijssen en Malmberg*, 9.

¹⁰¹ Idem, 65.

¹⁰² *Roep der Historie* verscheen van 1930 tot 1934 bij uitgeverij Malmberg.

voor katholieke scholen.¹⁰³ Dit had te maken met de protestants-christelijke inslag van Wolters schoolplaten.¹⁰⁴ Hoewel de schrijver Werkman dus betrokken was bij twee uitgeverijen die een verschillende religieuze signatuur hadden, was de doelgroep voor wie hij werkte altijd dezelfde: katholieke leerlingen.

Deze geschiedenismethode bestaat uit twee delen, waarvan deel twee hier wordt behandeld. Dit deel omvat namelijk de periode van ongeveer 1300 tot 1789 waarbinnen grote thema's vallen als de Middeleeuwen en de ontdekkingsreizen. Het hoofdstuk over de Opstand telt twintig pagina's van de in totaal 63 pagina's (32%) en er worden drie pagina's besteed aan de Beeldenstorm. Dit is relatief veel als men nagaat dat dit neerkomt op ongeveer 1/7 deel van het totaal aantal bladzijden over de Opstand. Wanneer men het aantal bladzijden dat is besteed aan de Beeldenstorm en de martelaren van Gorcum bij elkaar optelt, komt dit neer op 1/5 deel van alle pagina's over de Opstand. Daarmee kan gezegd worden dat er relatief veel aandacht is besteed aan de misdragingen van protestanten in deze geschiedenismethode. Daarnaast was er ook aandacht voor nog andere katholieke martelaren dan die van Gorcum.

Wat het deelonderwerp Willem van Oranje betreft: in de katholieke methode worden hier vijf pagina's aan besteed. Dit komt neer op 25% van het totaal aantal bladzijden over de Opstand. Dat is nagenoeg hetzelfde aandeel als bij de protestantse methode uit de periode 1920-1930. Daar zijn het weliswaar twaalf pagina's, maar ook dat komt neer op een 1/4 deel van het aantal bladzijden over de Opstand. Het is opmerkelijk dat Willem van Oranje bij protestanten en katholieken procentueel gezien dezelfde aandacht krijgt. De inhoud van de katholieke geschiedenismethode is echter radicaal anders zoals blijkt uit de resultaten van de kwalitatieve analyse.

Wereldkatholieken

In deze katholieke geschiedenismethode is er veel aandacht voor de religieuze identiteit. Terwijl in de protestantse geschiedenismethode nationale identiteit en religieuze identiteit samenvallen is daar bij de katholieke geschiedenismethode geen sprake van. Hierin is alleen sprake van een religieuze identiteit en dat wijst erop dat katholieke Nederlanders zich meer kunnen identificeren met katholieken elders in de wereld dan met protestanten in Nederland.

Dat religie de centrale factor in deze geschiedenismethode is, blijkt al op de tweede pagina, nog vóór de inhoudsopgave, waar de volgende tekst staat van de dominicaan Jan Sassen:

---

¹⁰³ R. Vos, *De geschiedenis gekleurd: historie-schoolplaten*. J.H.Isings (Assen 1982) 55.

¹⁰⁴ Idem, 56.

‘Wat de kerk deed in de loop der eeuwen, was haar opgelegd door Christus; zij onderwees de volken, dat Jezus de Christus was, de zoon Gods. Dat Hij had de woorden des eeuwigen levens. En onder hare leerlingen en uitverkorenen zelf waren er en zullen er steeds blijven, voor wier aardse ooren die diepzinnige woorden van een bovennatuurlijk leven ijle klanken, dwaasheid zijn, die zij niet vermogen te verstaan en waarover zij morren. En zij zijn heengegaan, met heele drommen, volken zelfs. Ook uitverkorenen! De kerk heeft de heengaanden nageoogd, starend ver langs de weg, waarlangs ze vloten. En ze wacht..., wacht..., ze legt luisterend het oor tegen de paden, die erheen voeren, of ze misschien hun keerende tred hoort.’¹⁰⁵

Deze tekst is een citaat uit het artikel *Ook hij ging heen*, dat was gepubliceerd in het katholieke tijdschrift *De Beiaard* van 1917.¹⁰⁶ De geciteerde passage gaat over personen die zich hebben afgezet tegen het katholieke geloof en zijn afgedwaald van het pad van de ‘ware’ kerk, waaronder de protestanten. Dat wordt duidelijk als het originele stuk wordt nageslagen. Dat gaat namelijk over Luther en eindigt met de zin: ‘Luther....ach neen, hij was voor Haar geen raadsel. Hij was niet anders dan...een, die ook heenging. Helaas met te velen.’¹⁰⁷ Met ‘Haar’ wordt hier het katholieke geloof en de katholieke kerk bedoeld. De titel van het stuk slaat op Luther. Hij, die niet meer is dan anderen, is afgedwaald van het pad van de katholieke kerk. Hiermee wordt de rol van Luther geminimaliseerd. Hij wordt immers beschreven als een gewone man, terwijl Luther voor protestanten zeker niet zomaar iemand is, maar een voorbeeld en grondlegger van het protestants geloof.

De sleutelrol van religie in de constructie van de katholieke identiteit blijkt niet alleen uit de inleiding, maar ook uit verschillende tekstfragmenten in de geschiedenismethode. Een voorbeeld is dit fragment over de Beeldenstorm:

‘De lage adel was over ’t algemeen verarmd en hoopte zich, evenals in Duitschland, te kunnen verrijken door inbezitname der kerk- en kloostergoederen. De ketterij stak natuurlijk weer des te driester op, nu de regeering in moeilijkheden zat. Lage adel en calvinisten in België sloten nu een bondgenootschap en kwamen op voor de opheffing der plakaten tegen de ketterij. De koning weigerde om twee redenen. Ten eerste was hij een groot verdediger der Katholieke kerk; ten tweede vond hij, dat de edelen moesten aannemen, wat hij als absoluut vorst goeddacht te doen inzake de wetgeving des lands. Deze weigering zette kwaad bloed bij de calvinisten. (...) De meeste hooge edelen zagen ’t verkeerde nu in en traden weer aan de zijde van de landvoogdes. Alleen Oranje, Egmond en Hoorne bleven samenwerken met de roofzieke heeren.’¹⁰⁸

Dat ketterij (calvinisme) de kop opstak, had volgens deze geschiedenismethode alleen te maken met de roofzucht onder ketteren ten aanzien van kerkeigendom. Er was dus geen verband tussen het calvinistische verzet en een verlangen naar godsdienstvrijheid. Verder was de absolute macht van Filips II een gegeven dat alleen maar kwaad bloed zette onder

---

¹⁰⁵ J. Werkman, *Leer- leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voortgezet onderwijs* (Den Bosch 1929) 2.

¹⁰⁶ *De Beiaard* was een cultureel katholiek tijdschrift dat verscheen van 1916 tot 1925, bedoeld als ontmoetingsplaats van alles wat in katholiek Vlaanderen en Nederland leefde.

¹⁰⁷ J. Sassen, ‘Ook hij ging heen’, *De Beiaard* 2 (1917) 190

¹⁰⁸ J. Werkman, *Leer- leesboek bij de geschiedenis*, 10-12.

het calvinistisch deel van de Nederlandse bevolking. Katholieken hadden hier blijkbaar geen moeite mee. Tevens was het verkeerd dat men tegen de 'landvoogdes' inging.

De Beeldenstorm speelt een centrale rol binnen de katholieke visie op de Opstand zoals blijkt uit het volgende tekstfragment:

'In Vlaanderen waren eenige rumoerige calvinisten begonnen met 't plunderen van plattelandskerkjes. 't Plebs uit de steden hielpen mee. Toen begon de verwoesting van tal van de schoonste kerken in 't Zuiden en verder in Holland, Zeeland, Friesland en in enkele afzonderlijke plaatsen in de Noordelijke Nederlanden. Dit noemt men de Beeldenstorm (1566). In eenige steden was de overheid niet flink genoeg; soms verkregen de calvinisten zelfs 't gebruik van één of meer kerken. Nu trad de landvoogdes echter flink op. De overgang der kerken werd teniet gedaan. Met eenige huurtroepen herstelde Margaretha weer de rust. De grootste raddraaiers onder hen, die zich schuldig wisten, gingen 't land uit, naar Duitschland of naar zee. Men noemden hen Boschgeuzen of Watergeuzen. Willem van Oranje vertrok naar zijn bezittingen in Duitschland.'¹⁰⁹

De Beeldenstorm was een gebeurtenis waarbij de katholieken veel kerken met hun inhoud verloren hebben zien gaan. Dat het hier niet bij bleef, maar dat er ook nog protestanten waren die de kerken zelf in gebruik wilden nemen, wordt in deze geschiedenismethode beschreven als iets ondenkbaars. Dat de calvinisten alleen hulp kregen van het 'plebs', de laagste klasse van de samenleving, maakte duidelijk dat het volgens de schrijver ging om daden waar alleen de onderste laag van de samenleving zich in kon vinden. In de geschiedenismethode wordt het beeld geschetst dat alleen die bevolkingslaag en de lage adel zich aansloten bij de calvinisten.¹¹⁰ Zonder dat dit expliciet wordt vermeld, wordt hiermee gezegd dat alleen armen zich aangetrokken voelden tot het protestantse geloof. Door dit zo voor te stellen krijgt het protestantse geloof een 'armoedig' karakter. De Watergeuzen en Bosgeuzen worden bovendien afgeschilderd als raddraaiers die wegvluchtten. Het zijn hier duidelijk lafaards. De geuzen worden ook elders in de geschiedenismethode geen enkele keer in positieve zin genoemd. Gebeurtenissen waarbij geuzen een positieve bijdrage hebben geleverd, zoals het tegenhouden van het leger van Alva bij Alkmaar worden door de geschiedenismethode genegeerd.

Willem van Oranje wordt binnen deze geschiedenismethode regelmatig in een kwaad daglicht geplaatst. In een eerder genoemd tekstfragment wordt hij afgeschilderd als één van de edelen die samenwerkten met 'roofzieke' heren die uit waren op de schatten van de katholieke kerk.¹¹¹ Hij wordt ook beschreven als iemand die meteen wegvluchtte, toen het hem te heet onder de voeten werd. Dit zijn niet de enige verwijten aan het adres van Willem van Oranje. Hij wordt in de onderzochte geschiedenismethode tevens beschreven als iemand die geen 'goede' gelovige is, bijvoorbeeld in het volgende tekstfragment:

---

¹⁰⁹ Idem, 12.

¹¹⁰ Idem, 10-12.

¹¹¹ Zie noot 95.

'Eén van de ontevredenen was Willem van Oranje. Hij was inmiddels eenige keeren van godsdienst veranderd. Van katholiek was hij Lutersch geworden, om hulp te krijgen van Lutersche vorsten in Duitsland. Nu werd hij weer Calvinist om te steunen op de Fransche Hugenoten.'¹¹²

In dit tekstfragment worden de diverse bekeringen van Willem van Oranje gezien als bekeringen vanuit praktische overwegingen en niet als bekeringen die tot stand zijn gekomen uit religieuze overtuiging. Hiermee wordt ook indirect uitgedrukt dat Willem van Oranje waarschijnlijk helemaal niet begaan was met het protestantse geloof.

In de geschiedenis methode wordt een 'wij-gevoel' gecreëerd onder de katholieken, en daar horen ook de katholieke Spanjaarden bij, dit blijkt uit verschillende tekstfragmenten. Zo wordt het volgende geschreven over Filips II:

Ten eerste was hij (Filips II) een groot verdediger der Katholieke kerk; ten tweede vond hij, dat de edelen moesten aannemen, wat hij als absoluut vorst goeddacht te doen inzake de wetgeving des lands.¹¹³

Filips wordt hier gepresenteerd als een absolute vorst die opkwam voor de katholieken, niet alleen in Spanje, maar ook in Nederland. Hij was immers een verdediger van de katholieke kerk. Dat maakte hem ook tot een vorst die opkwam voor de belangen van de katholieke Nederlanders. Hier stond een ander deel van de Nederlandse bevolking tegenover die de 'zij' vormden. Het gaat hier dus duidelijk om een 'wij' en 'zij', gebaseerd op religie en niet op nationaliteit. Het volgende tekstfragment over de opkomst van het calvinisme illustreert dit:

Het katholicisme was sinds 1572 sterk in de verdrukking gekomen. Door de slappe houding der Noordelijke bisschoppen en de rumoerige tijden was er van invoering van de Trentsche besluiten niets gekomen. Van opleving van godsdienstzin kwam niets. Daarom vooral was de lauwheid der Katholieken oorzaak van de stijgende macht der Calvinisten(.....) Het Calvinisme zou voortaan alleen geduld worden en bescherming genieten van de overheid. De gevolgen waren erg. Streng werd in 't vervolg toegekeken, dat alle kerken aan de Calvinisten werden overgegeven; dienstdoende priesters werden gevangen gezet; de Heilige Sacramenten mochten niet meer worden toegediend; godsdienstonderricht werd strafbaar evenals 't geven van onderwijs door katholieken.¹¹⁴

Hier worden duidelijk katholieken en protestanten tegenover elkaar geplaatst. Toen de Spaanse overheerser wegviel, volgde de opkomst van de calvinisten wat 'slecht' was voor de Nederlandse katholieken. In deze geschiedenis methode wordt het beeld geschetst dat alles beter was onder het bewind van de katholieke Spanjaarden. Deze kwamen immers op voor de katholieke belangen.

Dit katholieke geschiedverhaal over de Opstand kon daarom niet dienen om de nationale identiteit onder de Nederlanders te versterken. Door de misdaden van calvinisten uitvoerig te bespreken wordt duidelijk gemaakt dat het hier om gebeurtenissen gaat die de

---

¹¹² Idem, 16.

¹¹³ Idem, 12.

¹¹⁴ Idem, 24.

katholieke leerlingen zeker niet mochten vergeten. Integendeel, het waren gebeurtenissen die alle katholieke leerlingen dienden te kennen en die tot de collectieve herinnering van de katholieke Nederlanders (en Belgen) behoorden.

Afbeelding 2: Filips II, geschilderd door de beroemde kunstschilder Titaan.¹¹⁵

De ondergang van een katholieke macht

Dat deze geschiedenismethode de religieuze identiteit hoger stelt dan de nationale identiteit, heeft cruciale gevolgen voor het verhaal van de Opstand. Als lezer van deze variant van het geschiedverhaal krijgt men de indruk dat de Opstand een slechte zaak is geweest en dat het Nederlandse volk beter af was geweest onder het bewind van de Spanjaarden.¹¹⁶ Bij de lezer kan zelfs de voorstelling ontstaan dat de calvinisten/protestanten zich bij hun strijd tegen de katholieke Spanjaarden lieten leiden door onedele motieven zoals roofzucht en machtsstreven. Als lezer van deze katholieke geschiedenismethode komt men daardoor geenszins tot de conclusie dat de strijd tegen de Spanjaarden een strijd voor nationale vrijheid en godsdienstvrijheid was, zoals dat wél het geval was bij lezing van de protestantse methode.

Deze katholieke representatie van de Opstand gaat samen met een geheel andere retoriek. Aspecten van het geschiedverhaal die de katholieken als slachtoffers presenteren worden extra belicht, terwijl aspecten die de katholieken in een kwaad daglicht plaatsen zijn gebagatelliseerd of zelfs helemaal weggelaten. Andersom betekent het ook dat gebeurtenissen die de calvinisten en protestanten in een kwaad daglicht plaatsen, breed werden uitgemeten, terwijl de onderdelen van het geschiedverhaal waarin de protestanten een belangrijke rol hebben gespeeld werden geminimaliseerd. Een voorbeeld dat deze retoriek goed illustreert, is de beschrijving van de rol van de geuzen in de Opstand. In de katholieke geschiedenismethode worden de geuzen omschreven als 'raddraaiers' die meer

¹¹⁵ E.L.C. Kalle, G.A. Huijbregts, J.S. Wijnse & E. Boerrigter, *Podium van het verleden 2* (Groningen 1969) 48.

¹¹⁶ J. Werkman, *Leer- leesboek bij de geschiedenis*, 44.

kwaad dan goed deden. Ook uit de aandacht die in deze geschiedenis­methode wordt besteed aan de Beeldenstorm en de verschillende katholieke martelaren blijkt duidelijk dat deze methode door en voor katholieken was geschreven.

In de katholieke geschiedenis­methode wordt de voorstelling van een eigen nationale identiteit nauwelijks uitgewerkt. Wat die nationale identiteit betreft is er duidelijk meer vorm gegeven aan de identiteit van de ‘ander’, de Nederlandse protestant. Dit blijkt uit de mate van aandacht in deze geschiedenis­methode voor de misdragingen van de protestanten tegen de nationale identiteit. Bij wat in deze methode als zodanig wordt gezien moet bijvoorbeeld gedacht worden aan het verzet tegen de Spaanse vorst. Er is in de katholieke geschiedenis­methode in ieder geval veel meer aandacht voor de religieuze identiteit. Deze identiteit wordt geformuleerd door zich af te zetten tegen de ‘ander’. En dat vooral in de context van wandaden tegen de katholieke kerk of tegen katholieke gelovigen. Daarbij worden de katholieken zelf slechts twee maal genoemd als helden van de nationale identiteit en geen enkele keer als helden van de religieuze identiteit. Dit maakte dat katholieke leerlingen zich minder vaak konden identificeren met katholieke helden en meer aanleiding hadden om zich af te zetten tegen de protestanten. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat de protestantse discours dominant was in deze periode. Dit bracht teweeg dat men enerzijds aansloot bij dit discours: men zette zich af tegen het heersende beeld en binnen deze keurslijf een eigen verhaal probeerde te vertellen.

De bestudeerde geschiedenis­methode sluit met enige aspecten van het geschiedverhaal aan bij de ideeën van de katholieke historicus Nuyens (1823-1894), de schrijver van het bovengenoemde werk *Geschiedenis der Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw*. Wat de verafgoding van Willem van Oranje betreft bijvoorbeeld komt deze geschiedenis­methode overeen met de ideeën van Nuyens. Deze sprak zich immers sterk uit tegen de ‘Oranje-verafgoding’. Er zijn echter ook enkele grote verschillen. De auteur van de geschiedenis­methode ziet de Spanjaarden niet als de vijanden van de Opstand. In het werk van Nuyens wordt dit echter wel degelijk zo voorgesteld. Echter, ook Nuyens schrijft genuanceerd over de Spanjaarden. Zo benadrukt hij dat Spanje met de politieke maatregelen die het in Nederland doorvoerde ‘goede’ intenties had.¹¹⁷ Ideeën van Nuyens zijn waarschijnlijk wel van enige invloed geweest op de schrijver van de geschiedenis­methode, maar deze heeft ook veel aspecten anders geïnterpreteerd.

De boodschap die deze katholieke geschiedenis­methode in het geschiedverhaal van de Opstand overbrengt, is dat de calvinisten/protestanten de vijanden van de Nederlandse katholieken waren en niet de Spanjaarden. Het verhaal van de Opstand wordt binnen deze geschiedenis­methode verteld als het verhaal van de ondergang van een katholieke macht.

---

¹¹⁷ Zeijden, *Katholieke identiteit en historische bewustzijn*, 218.

Het is geen verhaal van ontwikkeling en vooruitgang, maar een verhaal waarin duidelijk sprake is van achteruitgang. Filips II was immers de legitieme vorst onder wie de Nederlanders het goed hadden en de katholieke kerk niets te vrezen had. Tijdens de Opstand krijgen katholieken te maken met jegens hen uitgeoefend geweld, zoals de Beeldenstorm en de gebeurtenissen rondom de martelaren van Gorcum. De plotlijn is er duidelijk één waarbij de beginsituatie beter was dan de eindsituatie. Deze plotlijn zou je kunnen plaatsen in een verhaal waarbij achteruitgang centraal staat. Nederland wordt dan wel onafhankelijk, maar de grote katholieke macht gaat ten onder.

2.3 Conclusie

Op basis van de kwalitatieve en kwantitatieve analyses van de protestantse geschiedensmethode, *Vaderlandsche geschiedenis voor het MULO-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen*, en de katholieke methode, *Leer-leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voorgezet onderwijs*, valt allereerst te constateren, dat de katholieke geschiedensmethode procentueel gezien meer aandacht besteedt aan het verhaal over de Opstand dan de protestantse methode, namelijk 32% tegenover 27%. Hieruit blijkt dat Wilschuts veronderstelling dat protestantse geschiedensmethoden meer aandacht besteden aan 'protestantse' onderwerpen - zoals de Opstand - dan katholieke geschiedensmethoden in elk geval niet geldt voor de hier onderzochte geschiedensmethoden. Bij mijn case study is het juist de katholieke geschiedensmethode die procentueel de meeste aandacht besteedt aan het 'protestantse' onderwerp: de Opstand. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat dit samenhangt met de emancipatie van de katholieken. Zij wilden immers ook een plaatsje bemachtigen in het protestantse dominante discours. Door veel aandacht te besteden aan de Opstand konden zij als het ware aantonen dat ook zij 'goede' vaderlanders waren.¹¹⁸ Dit wil echter niet zeggen dat de veronderstelling van Wilschut onjuist is, want voor dit onderzoek zijn er immers maar twee geschiedensmethoden voor deze periode geanalyseerd. Om na te gaan of zijn veronderstelling systematisch onjuist is, zouden er meer geschiedensmethoden moeten worden onderzocht.

---

¹¹⁸ <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6005/de-vooruitgang-nuyens-gaf-de-katholieken-een-identiteit.html> (22-07-2013).

Uit de kwalitatieve analyse blijkt dat beide geschiedenismethoden het geschiedverhaal over de Opstand vanuit hun eigen perspectief vertellen. Een gevolg van het vertellen van het geschiedverhaal vanuit verschillende perspectieven is dikwijls dat bepaalde personen, groepen en gebeurtenissen wel of niet voorkomen, meer of juist minder aandacht krijgen, of heel verschillend worden belicht. Zo worden de Watergeuzen en Bosgeuzen in de katholieke geschiedenismethode afgeschilderd als raddraaiers die alleen uit waren op plunderingen. In de protestantse geschiedenismethode van dezelfde periode worden diezelfde groepen geuzen meermaals afgeschilderd als helden die niet terugschrokken voor de Spanjaarden. Ook Willem van Oranje wordt verschillend gepresenteerd in de beide geschiedenismethoden. In de protestantse geschiedenismethode wordt Willem van Oranje voorgesteld als een 'Vader des Vaderlands' die opkwam voor de Nederlandse belangen tegen de "anti-Nederlandsche regering" en wordt hij beschouwd als een nationale held. In de katholieke geschiedenismethode daarentegen wordt hij voorgesteld als iemand die de Opstand aanwakkerde voor persoonlijk gewin en religie alleen belangrijk achtte, als het ging om het verkrijgen van (meer) steun voor zijn zaak.

De katholieken en protestanten zagen dus verschillende helden en vijanden in het geschiedverhaal van de Opstand. Voor de protestanten waren duidelijk de Spanjaarden de vijand. Deze waren katholiek en dat betekende dat ook katholieke Nederlanders niet waren te vertrouwen, omdat ze wel eens zouden kunnen samenspannen met de vijand. Voor de katholieken waren de vijanden duidelijk de protestantse Nederlanders, die hun kerken hadden vernield, en dat dit landgenoten waren, maakte hun feitelijk niets uit.

Wanneer men de kwantitatieve resultaten vergelijkt, blijkt dat er in de katholieke methode beduidend meer aandacht is voor de Beeldenstorm en de martelaren van Gorcum dan in de protestantse geschiedenismethode. In de protestantse geschiedenismethode uit de periode 1920-1930 wordt de Beeldenstorm in welgeteld één zin genoemd, terwijl de martelaren van Gorcum helemaal achterwege worden gelaten. Aan het deelonderwerp Willem van Oranje wordt in beide methoden eenzelfde aandeel pagina's besteed. De katholieke methode is over hem echter beduidend minder positief dan de protestantse geschiedenismethode. In de protestantse geschiedenismethode is er ook meer aandacht voor het creëren van een eigen identiteit. Zo krijgen de heldendaden van de protestanten veel aandacht, want deze positioneren de protestanten tenslotte als de helden van de nationale identiteit. Voor de protestantse leerlingen waren dat aspecten van de Opstand waar ze zich mee konden identificeren. De katholieken besteedden daarentegen meer aandacht aan het afbakenen van de identiteit van de 'ander'. Hierdoor wordt er een identiteit geconstrueerd waar katholieke leerlingen zich tegen kunnen afzetten.

De protestanten doen in hun geschiedverhaal zowel een beroep op de religieuze identiteit als op de nationale identiteit. Zij zien de strijd tegen de Spanjaarden niet alleen als

een strijd voor de protestantse identiteit, maar ook als een strijd voor nationale vrijheid. En daarbij vallen de nationale en religieuze identiteit veelal samen. De katholieken daarentegen presenteren de strijd tegen de Spanjaarden in deze geschiedensmethode als een strijd van de protestanten tegen de katholieken. Religieuze identiteit speelt in hun opvatting een centrale rol, de nationale identiteit geen enkele. Dit is niet vreemd, want de nationale identiteit hadden de protestanten zich al toegeëigend. Deze hadden daarmee een protestants-nationale identiteit gecreëerd, waarbinnen geen ruimte was voor katholieken. De nationale identiteit en het protestantisme vielen immers samen. De protestants-nationale identiteit vormde voor katholieken een identiteit waartegen zij zich konden afzetten. Dit kan ook verklaren waarom katholieken zich internationaal zijn gaan oriënteren.

Ondanks dat in beide geschiedensmethoden het verhaal van de Opstand centraal staat, worden er verschillende plotlijnen gebruikt. Dit resulteert in twee verschillende verhalen. De protestantse versie van de Opstand is een verhaal van vooruitgang en ontwikkeling en heeft dus een stijgende plotlijn. In de katholieke geschiedensmethode daarentegen wordt de Opstand gezien als een verhaal van verval en achteruitgang. Een sterke katholieke macht gaat ten onder.

In de periode 1920-1930 is er evident sprake van verzuilde geschiedschrijving in de onderzochte protestantse en katholieke geschiedensmethoden. Bij de protestantse geschiedensmethode vallen de nationale en religieuze identiteit samen en kunnen ze niet los van elkaar worden gezien. De katholieke geschiedensmethode daarentegen doet alleen een duidelijk beroep doet op de religieuze identiteit. Deze is zo sterk aanwezig dat er een internationale collectieve herinnering wordt gevormd op basis van religie, die gezien kan worden als wereldkatholicisme. Dit resulteerde in van elkaar afwijkende collectieve herinneringen met betrekking tot de Opstand binnen wat staatkundig één zelfde Nederlandse gemeenschap was: namelijk bij twee in religieuze overtuiging van elkaar verschillende delen van de bevolking.

3 De Opstand: een strijd van alle Nederlanders, 1960-1970

In de tweede onderzoeksperiode 1960-1970 is er veel veranderd in Nederland. In de tussenliggende periode - 1930-1960 - vond onder andere de Tweede Wereldoorlog plaats. Niet alleen de gevolgen van de oorlog hebben de Nederlandse maatschappij veranderd. Al tijdens de bezetting was er sprake van verandering, zoals de 'doorbraakgedachte' die inhield dat er één progressieve politieke partij moest komen.¹¹⁹ Na de oorlog ontstond hieruit de Partij van de Arbeid.¹²⁰ De veranderingen die zich in de Nederlandse maatschappij voltrokken, werden ook opgemerkt in kerkelijke kringen. Zowel binnen de katholieke als de protestantse kerk gingen er stemmen op voor verandering en openstelling tegenover andere gelovigen. In de periode 1945-1950 ontstond ook een internationale oecumenische beweging die zich ten doel stelde om het onderlinge begrip tussen mensen te vergroten.¹²¹

Het zou tot in de jaren zestig van de vorige eeuw duren voordat er sprake was van enige ontkerkelijking in Nederland. In deze jaren begonnen de kerken hun grip te verliezen op de bevolking, wat uiteindelijk de start betekende voor de individualisering en de ontzuiling in Nederland.¹²² Dit betekende niet dat Nederlanders meteen massaal braken met verzuilde organisaties. Ook het onderwijs was in de jaren zestig nog steeds verzuild, wat gemeten kon worden aan het aantal bijzondere scholen die nog steeds grote aantallen leerlingen kenden. Dat wil echter niet zeggen dat er niets veranderde binnen het onderwijs, want daar was namelijk wel degelijk sprake van een vorm van ontzuiling.

Dit hoofdstuk behandelt de vraag of al deze veranderingen in de Nederlandse maatschappij ook invloed hadden op protestantse en katholieke geschiedenismethoden. Voor de protestantse geschiedenis methode is gebruik gemaakt van de methode *Podium van het verleden* (1969). Of deze geschiedenis methode exclusief voor protestants onderwijs is geschreven, is niet duidelijk. Dit is in het boek namelijk niet vermeld en uit de periode 1960-1970 is er geen enkele protestantse MULO-geschiedenis methode terug te vinden waarin dit wel is aangegeven. Bij de katholieke geschiedenis methoden heb ik één enkele methode kunnen vinden waarbij de doelgroep wel is vermeld: *Geschiedenis voor katholieke scholen* (1964). Dat dit de enige MULO-geschiedenis methode uit deze periode is waarbij dat duidelijk is aangegeven, is een onderzoeksbevinding op zichzelf. Uitgeverijen schreven toen kennelijk

---

¹¹⁹ J.C.H.Blom, *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (Haarlem 1982) 84-87.

¹²⁰ F.P. Gout, *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, 341.

¹²¹ L. Koffeman, *De oecumenische beweging* (Kampen 2005) 54-58.

¹²² S.Karsten, 'Praktijk en achtergronden van de verzuiling in het Nederlandse onderwijs' in: A.B. Dijkstra, J. Donkers, R. Hofman e.a. (red.), *Verzuiling in het onderwijs. Actuele verklaringen en analyse* (Groningen 1997) 37.

niet meer specifiek voor een publiek met een bepaalde geloofsovertuiging, die ene uitzondering daargelaten.

3.1 Katholieke geschiedenismethode tijdens de ontkerkelijking

Voor de katholieke geschiedenismethode uit de periode 1960-1970 is gebruikgemaakt van de methode *Geschiedenis voor katholieke scholen*. Deze geschiedenismethode verscheen bij de uitgeverij A. Kemperman, die een jaar later opging in een andere uitgeverij en haar naam veranderde in N.V. uitgeverij.¹²³ Kemperman was in eerste instantie een uitgeverij die veel boeken publiceerde voor het technisch onderwijs. De geschiedenismethode verscheen voor het eerst in 1962 en is hierna tot 1964 nog twee maal herdrukt.¹²⁴ De methode is geschreven door C. Marijnissen. Daarnaast was ook H. Van Beek, als moderator, betrokken bij het schrijven van het boek. Een moderator is een priester die katholieke organisaties voorzag van religieus advies. Bij het schrijven van een geschiedenismethode voor katholieke scholen waakte de moderator over de religieuze aspecten van het geschiedverhaal.¹²⁵

De schrijver Marijnissen legt in het voorwoord de nadruk op het belang van een verenigd Europa. Hij wijst erop dat de geschiedenis ons heeft geleerd dat oorlogen niets opleveren en dat geschiedenisonderwijs dit bij op leerlingen moet overbrengen zodat de 'generatie van straks' door onderlinge samenwerking een ideale samenleving kan bereiken.¹²⁶

Deze geschiedenismethode bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden chronologisch de verhalen over de verschillende wereldrijken verteld, zoals over de oude Grieken en Romeinen. Dit deel eindigt met de bespreking van de Middeleeuwen. Deel twee gaat chronologisch verder met en begint met de Renaissance. In dit deel komt de Opstand aan bod, evenals de Franse revolutie en de geschiedenis van China en Rusland. Het boek eindigt met de huidige katholieke kerk in Nederland. In dit laatste hoofdstuk worden de verschillende stromingen in de kerk besproken en wordt er gewezen op het streven van de katholieke kerk om een wereldkerk te zijn. Die wereldkerk is een geloofsgemeenschap waar alle katholieken op alle continenten bij horen. Dit is eigenlijk een nieuwe naam voor hetgeen

---

¹²³ <http://www.bibliopolis.nl/personen/search/name/Kemperman/page/11/maximumRecords/1> (20-05-2012).

¹²⁴ *Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1961 tot en met 1965 met aanvullingen over de jaren 1945 tot en met 1960*. (Leiden 1970), 571.

¹²⁵ B. Alfrink, *Vijf jaar kerkgeschiedenis in Nederland. 1967-1971* (Tilburg 1973) 39-42.

¹²⁶ C. Marijnissen, *Geschiedenis voor de katholieke scholen* (Haarlem 1964).

in de katholieke geschiedenis methode uit 1920-1930 werd beschreven als wereldkatholieken.

Het hoofdstuk over de Opstand beslaat acht pagina's van de in totaal 91 pagina's. Dit komt neer op ongeveer negen procent van het totale boek. Dat is relatief veel in vergelijking met de andere veertien hoofdstukken. In het hoofdstuk over de Opstand worden in totaal drie van die acht pagina's, dus bijna de helft, besteed aan Willem van Oranje. Hieruit kan worden opgemaakt dat Willem van Oranje volgens deze geschiedenis methode een belangrijke rol speelde in de Opstand. De Beeldenstorm krijgt in deze geschiedenis methode ook aandacht, met twee pagina's. Verder worden de martelaren van Gorcum in één zin genoemd samen met de Franciscaanse monniken van Alkmaar. In vergelijking met de geschiedenis methode uit de periode 1920-1930 waarin 32% van de tekst werd besteed aan de Opstand is negen procent relatief weinig. Wat Willem van Oranje betreft: in de geschiedenis methode uit de periode 1920-1930 werd hij in 25% van de tekst genoemd, in de methode uit de periode 1960-1970 is dit echter verdubbeld tot vijftig procent, hier wordt verder op ingegaan in de kwalitatieve analyse. De Beeldenstorm en de martelaren van Gorcum daarentegen krijgen in deze geschiedenis methode uit de latere periode juist minder paginaruimte. Kwantitatief gezien zijn er grote verschillen tussen de geschiedenis methode uit 1920-1930 en die uit 1960-1970. Uit de kwalitatieve analyse zal blijken dat deze verschillen niet alleen in cijfers naar voren komen.

Nationale gelovigen

De geschiedenis methode *Geschiedenis voor de katholieke scholen* legt in tegenstelling tot de methode uit 1920-1930 sterk de nadruk op de nationale identiteit. Dat deze identiteit een centrale rol speelt in de geschiedenis methode wordt duidelijk in het volgende tekstfragment waarin de Opstand wordt gepresenteerd als een nationale zaak waarbij twisten over godsdienst in de weg stonden:

'Met algemene stemmen werd Willem van Oranje uitgeroepen tot stadhouder. Hij probeerde de andere verzetsleiders ervan te overtuigen dat het verkeerd was met elkaar te twisten over godsdienst. Het ging enkel om één grote nationale zaak: de strijd om de onafhankelijkheid. Katholieken en protestanten moesten dus samenwerken'.¹²⁷

Nationale eenheid was volgens deze methode essentieel voor het verwerven van nationale vrijheid. Hiervoor moesten katholieken en protestanten hun onderlinge verschillen aan de kant zetten. Op verschillende plaatsen in de geschiedenis methode wordt gewezen op de noodzaak van samenwerking tussen de twee geloofsovertuigingen. Zo is er in de tekst ook

---

¹²⁷ Marijnissen, *Geschiedenis voor de katholieke scholen*, 23.

sprake van katholieken en protestanten die elkaar de hand reiken bij de strijd voor onafhankelijkheid.¹²⁸ Dat in deze geschiedenismethode nadrukkelijk de noodzaak van samenwerking tussen de verschillende christelijke overtuigingen aan de orde komt, is waarschijnlijk onder invloed van de nieuwe stromingen in de katholieke kerk. Tijdens kerkvergaderingen die werden gehouden van 1962 tot 1965, het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, ook wel bekend als Vaticanum II, werd er beraadslaagd over modernisering van de katholieke kerk door te streven naar meer openheid van de Kerk en openstelling tegenover andersgelovigen.¹²⁹

In de geschiedenismethode wordt zes maal gesproken over helden van de nationale identiteit en daarbij gaat het elke keer om Willem van Oranje. Hij wordt voorgesteld als de persoon die de protestanten en katholieken bij elkaar heeft gebracht om samen te strijden tegen de Spanjaarden wat volgens de geschiedenismethode noodzakelijk was voor het welslagen van die strijd:

'In feite kwam het erop neer dat de protestanten en katholieken elkaar de hand reikten bij de strijd om de onafhankelijkheid'.¹³⁰

Willem van Oranje wordt hier ook gepresenteerd als de 'Vader des Vaderlands' en als de 'beste' leider van het verzet tegen de Spanjaarden.¹³¹ Kortom, hij is volgens deze geschiedenismethode onbetwist de nationale held van de Opstand. Zoals hierboven al is vermeld wordt aan Willem van Oranje veel aandacht besteed in deze geschiedenismethode. Uit de kwalitatieve analyse blijkt dat hij de rol krijgt toegewezen van een nationale held die de eenheid binnen Nederland zou vertegenwoordigen. Hij fungeert daarbij als de verpersoonlijking van verdraagzaamheid en tolerantie. Daarom is het niet vreemd dat hij zo vaak wordt genoemd. Hij vertegenwoordigt immers de eenheid van alle Nederlanders en geldt als held van iedereen.

Afbeelding 3: Willem van Oranje afgebeeld in de katholieke geschiedenismethode uit 1964.¹³²

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Koffeman, *De oecumenische beweging*, 68-70.

¹³⁰ Marijnissen, *Geschiedenis voor de katholieke scholen*, 23.

¹³¹ Idem, 24.

¹³² Deze afbeelding wordt ook gebruikt in de protestantse geschiedenismethode *Podium van het verleden* uit 1969.

Deze versie van het geschiedverhaal benoemt ook tegenstanders en vijanden. De grootste tegenstanders zijn hier de Spanjaarden, zij zijn de vijanden van de nationale identiteit. In vergelijking met de katholieke geschiedenismethode uit 1920-1930 is dit een nieuw standpunt. In de periode 1920-1930 waren de protestantse Nederlanders de vijand en niet de Spanjaarden, wier schending van de rechten van het Nederlandse volk tot dit standpunt heeft geleid. Die laatsten zijn echter niet de enige vijanden in het geschiedverhaal, zoals blijkt uit het volgende tekstfragment:

‘De Watergeuzen onder de leiding van Lumey beheersten de rivieren. De Bosgeuzen verscholen zich in de bossen. Het was jammer dat deze Nederlanders zich vergrepen aan eigendommen van de Kerk. Daarbij vermoordden ze zonder veel gewetensbezwaar tientallen monniken en priesters. De Spanjaarden hadden zich gehaat gemaakt, maar thans gingen de Geuzen op dezelfde manier te werk. Ook zij richtten bloedraden op. Slachtoffers daarvan zijn o.a. de 19 H. Martelaren van Gorcum en de 5 Franciscaanse monniken van Alkmaar’.¹³³

De geuzen keerden zich tegen de katholieke kerk. In dit tekstfragment, waar duidelijk sprake is van geweld van protestanten tegen katholieken, wordt toch getracht om geen splitsing in de nationale eenheid te creëren. Dit blijkt uit de woordkeus. Er wordt niet gesproken over protestanten, maar over “deze Nederlanders”. Verder wordt de Beeldenstorm gepresenteerd als een gebeurtenis die ‘jammer’ was. Door die milde omschrijving worden de misdragingen van de geuzen feitelijk geminimaliseerd. Er is dus wel aandacht voor hun misdragingen, maar deze worden door de formuleringen die de schrijver gebruikt, als minder erg voorgesteld dan werd gedaan in de katholieke geschiedenismethode uit de periode 1920-1930.

Het gebeurt vaker dat de tekst gebeurtenissen onvermeld laat, omdat bepaalde feiten misschien niet helemaal passen in het geschiedverhaal dat men wil overbrengen. Zo wordt in de geschiedenismethode geen kwaad woord gesproken over Willem van Oranje. Dat zou immers schade toebrengen aan het concept van de nationale held, een beeld dat in deze methode wordt uitgedragen. Hierbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan de religieuze identiteit van de stadhouder, maar ook aan zijn vlucht naar Duitsland toen Alva naar Nederland kwam. De leerlingen krijgen alleen het beeld mee van Willem van Oranje als nationale held. Historische gegevens die dit beeld eventueel teniet zouden doen, zijn dan ook bewust weggelaten. Daardoor legt de schrijver van het geschiedverhaal de nadruk op de voorstelling dat Willem van Oranje protestanten en katholieken bij elkaar heeft gebracht en een held was van alle Nederlanders, een nationale held waarmee alle landgenoten zich kunnen identificeren.

---

¹³³ Idem, 23.

Een verenigd Europa

Naast de nationale identiteit speelt de Europese identiteit ook een belangrijke rol in deze geschiedenismethode. Dat wordt duidelijk als het voorwoord bestudeerd wordt, waarin de volgende passage voorkomt:

'De jeugd moet inzien dat de Europese mens van de 19de en 20ste eeuw tevergeefs in vele oorlogen zijn geluk trachtte te zoeken en dat alleen door wederzijds begrip en onderlinge samenwerking het ideaal van vrede en welvaart te bereiken is. Ons geschiedenisonderwijs van nu kan in hoge mate er toe bijdragen, dat de generatie van straks de leuze: 'Een verenigd Europa' waar zal maken'.¹³⁴

Dat deze geschiedenismethode stamt uit de periode na de Tweede Wereldoorlog wordt met dit tekstfragment duidelijk. De oorlog heeft 'de mensheid' doen inzien wat de gevolgen kunnen zijn van onbegrip en haat jegens de 'ander'. Het streven is dan ook om een 'nieuwe' samenleving vorm te geven, die over de landsgrenzen heen reikt en waar iedereen bij hoort.

Het streven naar een verenigd Europa leidde in eerste instantie tot nauwe samenwerking tussen Nederland en de omliggende landen. Staatslieden uit West-Europese landen gingen zich toenemend realiseren dat samenwerking een nieuwe wereldoorlog zou kunnen voorkomen. In 1950 ging het alleen nog om een strategische samenwerking tussen zes landen met betrekking tot grondstoffen, wat in 1951 leidde tot de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).¹³⁵ Hiermee werd de vrijhandel in deze grondstoffen tussen de zes deelnemende landen geregeld: Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland en Italië. Deze samenwerking breidde zich in 1957 uit tot de Europese Economische Gemeenschap (EEG).¹³⁶ In de periode van 1945 tot 1970 werden de eerste stappen gezet van de nu verreikende samenwerking tussen de lidstaten van de Europese Unie onder één Europese vlag en met één Grondwet.

Daarbij is het belangrijk om religieuze conflicten uit te ruimen en de nationale verschillen naar de achtergrond te dringen. De geschiedenismethode legt dus zowel de nadruk op de nationale identiteit als op de Europese identiteit. De schrijver van de geschiedenismethode ziet dit niet als een tegenstelling. Aan de hand van de theorie van Zerubavel kan dit worden verklaard. Zerubavel beschrijft immers dat verschillende groepen invloed hebben op het geheugen van individuen. Een individu kan dus tot verschillende groepen tegelijkertijd behoren die voor hen alle fungeren als *mnemonic community*.¹³⁷ Een leerling die gebruik maakt van deze geschiedenismethode maakt zowel deel uit van de Europese groep als van de Nederlandse groep, waarbij beide groepen invloed hebben op

---

¹³⁴ Marijnissen, *Geschiedenis voor de katholieke scholen*, 4.

¹³⁵ L. Mulder, *Lexicon geschiedenis van Nederland & België* (Utrecht/Antwerpen 1994) 107-108.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Zerubavel, *Time Maps*, 2-4.

het geheugen van de leerling. Het is wel duidelijk dat de katholieke identiteit grondig is veranderd.

Een christelijk Nederland

In de geschiedenismethode wordt behalve op de nationale en Europese identiteit ook een beroep gedaan op de religieuze christelijke identiteit. De methode begint bij 'het begin' van de geschiedenis, waarmee hier de creatie van de aarde door God en de Zondeval wordt bedoeld, dus echt het Bijbelse 'begin' van de wereld. De geschiedenismethode eindigt met een hoofdstuk dat de veranderingen en stromingen binnen de katholieke kerk uiteenzet. Door te beginnen en te eindigen met het christelijke geloof wordt duidelijk dat de schrijver veel belang hecht aan de christelijke identiteit van leerlingen die deze lesmethode gebruiken. De inzet van een moderator die waakt over religieuze aspecten wijst op het feit dat ondanks het algemeen-christelijke karakter van deze methode het katholieke geloof nog steeds belangrijk wordt gevonden. Een moderator waakt immers over het rooms-katholieke karakter van de tekst.

In het hoofdstuk over de Opstand komt de algemeen christelijke identiteit van de geschiedenismethode expliciet tot uitdrukking, zoals blijkt uit het volgende tekstfragment:

'Gelukkig is de tegenstelling tussen de protestanten en katholieken in onze tijd grotendeels van de baan. Men krijgt meer begrip voor elkaars standpunt. Katholieken en protestanten begrijpen heel goed dat alleen door samenwerking de toenemende onkerkelijkheid kan worden gestuit'.¹³⁸

Er wordt een beroep gedaan op de christelijke identiteit: christenen moeten samenwerken tegen de ontkerkelijking die in de jaren zestig in Nederland gaande was. Dit was een gevaar dat zowel de katholieke als de protestantse kerk bedreigde. Door samenwerking kon verdere ontkerkelijking wellicht voorkomen worden. Hier wordt duidelijk dat de veranderingen binnen de kerken veel invloed hadden op deze geschiedenismethode. De boodschap van de geschiedenismethode was aangepast en was een andere was dan die van de geschiedenismethode uit de periode 1920-1930.

In deze geschiedenismethode wordt de Opstand gepresenteerd als een strijd om de onafhankelijkheid. Nederland streefde naar soevereiniteit en daarbij was samenwerking tussen de katholieken en de protestanten een vereiste. De Nederlandse nationale identiteit staat centraal. Verder wijst de geschiedenismethode ook op de betrokkenheid van de katholieken bij de strijd tegen de Spaanse overheerser. Dit kan gezien worden als een vorm van katholieke emancipatie in Nederland. Deze katholieke geschiedenismethode probeert

---

¹³⁸ Marijnissen, *Geschiedenis voor de katholieke scholen*, 28.

hier voor de katholieken een plaats te bemachtigen in het nationale geschiedverhaal van de Opstand.

Deze boodschap past goed bij de opvatting van de katholieke historicus Rogier (1894-1974). Volgens hem was de Opstand geen godsdienstoorlog, maar een vrijheidsoorlog. Ook waren het volgens Rogier werkloze arbeiders en de arme boeren die het recht in eigen hand namen, wat tenslotte leidde tot de verwoesting van vele katholieke kerken. De historicus wijst er in zijn werk ook op dat een meerderheid van de katholieken heeft bijgedragen aan de Opstand.¹³⁹ Het is waarschijnlijk dat de auteur van deze geschiedenis methode Rogiers opvattingen kende en in het geschiedverhaal van de Opstand heeft verwerkt.

In deze geschiedenis methode ligt de nadruk niet meer op religie maar op nationale en internationale identiteit en samenwerking. De Opstand is geen godsdienstoorlog maar een vrijheidsoorlog. Dit betekent niet dat religie geen enkele rol meer speelt in de geschiedenis methode, maar wel een minder dominante rol. Dit past in de theorie van historicus Willem Frijhoff. Hij beschrijft dat religie op twee verschillende manieren kan bijdragen aan de identiteitsvorming van een persoon. Religie kan benaderd worden als *zijnswijze*, in dat geval bepaalt religie de gehele identiteit van een persoon, met alle voorwaarden en eisen die dat stelt.¹⁴⁰ Volgens Frijhoff zullen nog maar weinig Nederlanders erkennen dat zij vóór alles een katholieke identiteit hebben.¹⁴¹ Na het begin van de ontkerkelijking en de ontmanteling van de zuilen is religie meer een individuele *zienswijze* geworden. Daarbij vormt religieuze identiteit een gemeenschappelijke identiteit die aan verandering onderhevig is en voor iedereen een andere invulling heeft.¹⁴² Terwijl religie in de geschiedenis methode uit 1929 nog wordt gezien als zijnswijze, waarbij het geloof alle aspecten van het leven beïnvloedde, is er in de methode van 1964 inderdaad sprake van een zienswijze.

---

¹³⁹ L.J. Rogier, *Eenheid en scheiding: geschiedenis der Nederlanden 1477-1813* (Utrecht/Antwerpen 1952) 85-130.

¹⁴⁰ W. Frijhoff, *Religie en de mist van de geschiedenis. Hoe behoefte aan herinnering onze cultuur transformeert* (Nijmegen 2010) 7.

¹⁴¹ Idem, 7.

¹⁴² Idem, 6.

3.2 Protestantse geschiedenismethode tijdens de ontkerkelijking

De geschiedenismethode *Podium van het verleden* verscheen in 1969 en werd tot 1975 vijf maal herdrukt.¹⁴³ De tekst is geschreven door de auteurs E.L.C. Kalle, G.A. Huijbregts, J.S. Wijne en E. Boerrigter.¹⁴⁴ De laatste drie auteurs hebben behalve bij *Podium van het verleden* ook bij de geschiedenismethode *Achter het heden* samengewerkt. Beide geschiedenismethoden verschenen bij de protestantse uitgeverij Wolters-Noordhoff. Deze uitgeverij kwam tot stand na een fusie in 1968, onder invloed van de Mammoetwet die in datzelfde jaar werd ingevoerd.¹⁴⁵

Een van de vier auteurs, J.S. Wijne, heeft veel gepubliceerd over het christelijke geloof en socialisme, en was bovendien voorzitter van de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers. Dit was een vereniging waarin het protestantse geloof en het socialisme hand in hand gingen.¹⁴⁶ Bovendien was de oprichter van de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers betrokken bij de verwezenlijking van de 'doorbraakgedachte'.¹⁴⁷ Deze gedachte hield in dat de oprichters een begin probeerden te maken met beëindiging van de tegenstellingen in Nederland. De zuil waar personen bijhoren zou dan niet meer bepalend moeten zijn voor het stemgedrag noch voor de keuze van een school of sportvereniging. Nederland was na de oorlog echter nog niet klaar voor deze 'doorbraakgedachte'.

Het progressieve profiel van Wijne blijkt tevens uit zijn medewerking aan het blad *Hervormd Nederland*. Dit weekblad verscheen in 1945 onder de naam *De Hervormde Kerk* met het doel om de vernieuwing van de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) publicitair te ondersteunen.¹⁴⁸ Na de Tweede Wereldoorlog klonken binnen de protestantse kerk nieuwe geluiden. De kerk moest de actualiteit aanspreken, zich tot alle mensen richten en in gesprek gaan met anders- en niet-gelovigen. Er moest een nieuwe vorm van christen-zijn komen en niet alleen binnen de kerk, maar ook in de politiek en in de maatschappij. Deze vernieuwingsgezindheid leidde vooral in de Hervormde Kerk tot vernieuwing en reorganisatie. Bovendien vormde deze ook de achtergrond van de Doorbraakbeweging, die vooral op politiek gebied van zich deed spreken door de toetreding van diverse

---

¹⁴³ Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften: verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1966 tot en met 1970 (Leiden 1980) 1567; Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften: verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1971-1975 (Leiden 1981) 1889.

¹⁴⁴ Van de auteurs E.L.C. Kalle, G.A. Huijbregts, en E. Boerrigter is er behalve *Podium van het verleden* en *Achter het heden* niets terug te vinden: blijkbaar hebben zij niets anders gepubliceerd.

¹⁴⁵ Smit, *Boekjaar: Honderdvijftig jaar uitgeven voor het onderwijs Wolters & Noordhoff 1836-1986*, 67.

¹⁴⁶ D. Lignac, *Verdieping en beweging: 100 jaar Woodbrookers* (Barchem 2007) 7-11.

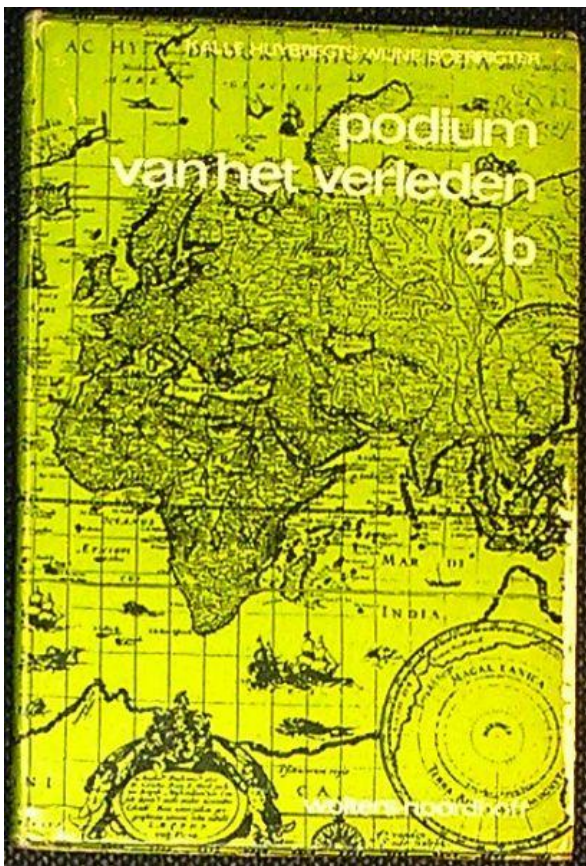
¹⁴⁷ Idem, 38-44.

¹⁴⁸ M. van Diggelen, *Een blad om van te houden. Vijftig jaar Hervormd Nederland* (Den Haag 1995).

vooraanstaande protestantse christenen tot de Partij van de Arbeid. Ook gaf deze gezindheid de aanzet tot de oprichting van enkele interkerkelijke en oecumenische organisaties.

De geschiedenismethode *Podium van het verleden* bestaat uit vier delen. Elk deel is geschreven voor een ander leerjaar van de MAVO. Voor dit onderzoek maak ik gebruik van deel twee dat geschreven is voor de tweede klas van de MAVO. Dit deel omvat zestien hoofdstukken die elk een ander onderwerp beschrijven uit de 'Nieuwe tijd' die in deze geschiedenismethode bij de Renaissance begint en doorloopt tot aan de Industriële revolutie. Hierbinnen vallen belangrijke gebeurtenissen zoals bijvoorbeeld de overheersing van de Mongolen door de Chinezen. Het boek behandelt dus niet alleen de nationale geschiedenis, maar ook, wat gebruikelijk was na de jaren vijftig, de algemene geschiedenis en zelfs de niet-Europese geschiedenis, wat minder gebruikelijk was.

Abbeelding 4: Voorkant protestantse geschiedenismethode uit 1969.

In *Podium van het verleden* wordt de geschiedenis op een verhalende manier verteld aan de hand van fictieve personages en gebeurtenissen, min of meer alsof er een toneelstuk wordt opgevoerd. Waarschijnlijk verwijst ook de titel van de geschiedenismethode naar deze

manier van kennisoverdracht. Het hoofdstuk over de Opstand heet 'De Beeldenstorm' en beslaat twaalf van de in totaal 177 pagina's. Dit komt neer op ongeveer zeven procent van de totale methode. Zoals de titel al aangeeft, is het hoofdonderwerp van het hoofdstuk de Beeldenstorm. Deze wordt dan ook in tien van de twaalf pagina's genoemd. Dit betekent dat de Beeldenstorm in meer dan tachtig procent van het hoofdstuk wordt vermeld. Willem van Oranje wordt in totaal op vijf van de twaalf pagina's beschreven, dat komt neer op veertig procent van het betreffende hoofdstuk. Er staan beschrijvingen in van zijn daden tijdens de Opstand, maar ook van zijn jeugd. De martelaren van Gorcum worden in deze geschiedenis methode niet genoemd. Dit wil niet meteen zeggen dat er geen aandacht is voor de katholieke slachtoffers van de Beeldenstorm. Zij komen namelijk uitgebreid aan bod, en uit de kwalitatieve analyse zal blijken dat katholieken zelfs alleen in de rol van slachtoffers ter sprake komen.

Nationale Nederlanders

In de protestantse geschiedenis methode uit de periode 1920-1930 staat de nationale identiteit centraal en daarmee is steeds de protestantse nationale identiteit bedoeld. Binnen de geschiedenis methode *Podium van het verleden* is dit anders. Nog steeds staat de nationale identiteit centraal, maar daar wordt nu echter niet meer uitsluitend de protestantse identiteit mee bedoeld.

De strijd tegen de Spaanse overheerser wordt gepresenteerd als een strijd waar alle Nederlanders zich in hebben verenigd, met andere woorden als een nationale strijd. De concrete invulling daarvan is nieuw, want deze geschiedenis methode streeft er duidelijk naar om geen onderscheid te maken tussen de katholieke en de protestantse Nederlanders. Dat blijkt goed uit het volgend tekstfragment over de Beeldenstorm:

'De landvoogdes Margaretha was die morgen al vroeg op en kon de koerier meteen ontvangen. Het volk was in opstand gekomen, vertelde hij. In de dorpjes rond Ieperen waren de werkeloze wevers ontevreden geworden. Zij waren in groepen de straten opgegaan en hadden geschreeuwd om brood. Zij waren kloosters binnengedrongen om er voedselvoorraden weg te halen. Ook de goud- en zilverschatten wekten hun begeerte op en in korte tijd veranderden deze hongeropstootjes in massale plunderingen van kloosters en kerken. Felle calvinistische hagenpredikers die onder het volk leefden, namen de leiding op zich. Zo trokken ze naar Ieperen, waar de armen van de stad zich spoedig bij hen aansloten'.¹⁴⁹

In de geselecteerde alinea wordt de nadruk gelegd op het volk: het was het volk dat in opstand kwam. Dat deed het niet omdat het uit was op het geld van de katholieke kerken, maar vanwege de economische crisis die in de Zuidelijke Nederlanden heerste. De armoede was er de oorzaak van dat het volk gehoor gaf aan de woorden van de protestantse

---

¹⁴⁹ Kalle, Huijbregts, Wijnse & Boerrigter, *Podium van het verleden* 2, 46.

hagenpredikers, die ageerden tegen de macht van de rooms-katholieke geestelijken. De geschiedenismethode wijst er echter nadrukkelijk op dat de religieuze tegenstelling niet de oorzaak was van de volksopstand. Door tactisch gebruik van het woord 'volk' krijgt de lezer van deze methode namelijk het idee dat alle Nederlanders daartoe behoorden. Het toeval wilde dat nu juist de calvinistische hagenpredikers het initiatief namen en zich daarbij richtten tegen de katholieke kerk. Het gevolg voor het verhaal over de Opstand is dat de Beeldenstorm niet alleen wordt geassocieerd met plunderingen in katholieke kerken, maar ook met de armoede die heerste onder het volk in de Zuidelijke Nederlanden.

In *Podium van het verleden* verwijzen de schrijvers tevens naar 'voortreffelijke' literatuur die docenten kunnen gebruiken bij de behandelde onderwerpen, onder meer naar verschillende overzichtswerken waarbij de socialistische ideologie sterk aanwezig is. Een voorbeeld is het boek van Erich Kuttner, getiteld *Het hongerjaar 1566*, het eerste werk dat uitvoerig de economische en sociale toestand in de zestiende eeuw beschreef. Behalve naar Erich Kuttner wordt er ook verwezen naar het werk van de joodse historicus Jacques Presser getiteld *De Tachtigjarige oorlog*. Beide auteurs benaderen de Opstand vanuit een socialistische oriëntatie. Aan dit laatste werk heeft ook historicus Jan Romein meegewerkt, een uitgesproken marxist en voorbeeld voor Presser. Overigens is ook Presser menigmaal verweten dat zijn werk te marxistisch georiënteerd zou zijn.¹⁵⁰

De socialistische invloed van de geschiedenismethode kan ook een verklaring zijn voor het veelvuldige gebruik van het woord 'volk' in de geschiedenismethode. De auteurs hebben het namelijk verrassend vaak over 'het volk'. Dit is een goede benaming als de schrijvers eropuit waren om alle Nederlanders, zowel protestanten als katholieken, onder één vlag te scharen. Het kan echter ook zo zijn dat zij de nadruk wilden leggen op de arbeidersklasse binnen de Nederlandse samenleving. Dit is goed denkbaar omdat de schrijvers zich ook sterk betrokken voelen zijn bij de socialistische ideologie.

In de geschiedenismethode wordt niet alleen verwezen naar socialistisch georiënteerde werken, maar ook naar het werk van de protestantse historicus Johan van Hulzen *Onze vaderlandse geschiedenis I: van het begin tot 1584*. In zijn werk behandelt de auteur de Opstand vanuit een duidelijk nationalistische visie waarin een sterke pro-Oranjecampagne wordt gevoerd door de schrijver.¹⁵¹ Bij bestudering van de representatie van Willem van Oranje in *Podium van het verleden* wordt duidelijk dat deze tekst is beïnvloed door Johan van Hulzen. Willem van Oranje wordt in de geschiedenismethode voorgesteld als een nationale held in de strijd tegen de Spanjaarden. Zo is hier een citaat opgenomen, waarin de prins het volgende zegt:

---

¹⁵⁰ P. Bregstein, *Over Jacques Presser* (Soesterberg 2005) 10-14.

¹⁵¹ J. van Hulzen, *Onze vaderlandse geschiedenis* (Kampen 1951).

'Omdat we dit niet langer kunnen inzien en omdat we gebeden worden, door alle getrouwe onderdanen, welke godsdienst ze ook zijn, hebben we de wapenen opgenomen, ter ere Gods, tot bescherming van het verdrukte volk, voor de verdediging van het land en de handhaving van de rechten en privileges. Wij zullen de gruwelijke tirannie van de Spanjaarden bestrijden. Allen moeten zich achter mij scharen om de vrijheid te verdedigen en zich voor het vaderland in te zetten'.¹⁵²

Het hierboven aangehaalde tekstfragment drukt duidelijk uit dat de strijd tegen de Spanjaarden een strijd was die alle Nederlanders aanging. Daarbij speelde religie geen enkele rol, omdat alle Nederlanders in hun rechten en privileges werden aangetast. Hoewel het recht op godsdienstvrijheid hier niet wordt genoemd, kan men dit toch rekenen tot de ontnomen rechten. Door dit ene recht niet direct te noemen, konden katholieke Nederlanders zich eveneens vinden in deze oproep tot verzet. Zij hebben immers ook rechten moeten opgeven.

In deze geschiedenismethode wordt Willem van Oranje gepresenteerd als de leider van de Opstand. Er wordt zes maal gesproken over helden van de nationale identiteit en het gaat dan elke keer over Willem van Oranje, zoals ook in het volgende tekstfragment:

'Willem van Oranje was de aangewezen man om deze opstand te leiden. Een opstand die ons land na vele jaren los zou maken van de Spaanse overheersing'.¹⁵³

Willem van Oranje stond in de gunst van het volk omdat hij opkwam voor de rechten van de Nederlanders tegenover de Spanjaarden. Voor de calvinisten was hij daarnaast ook één van de eersten die protesteerden tegen de strenge plakkaten, godsdienstveroordelingen die door Karel V, en later Filips II, werden opgesteld om de Hervorming te bestrijden.¹⁵⁴

Deze geschiedenismethode is uiterst positief over de daden van Willem van Oranje. Zo wordt zijn vertrek naar Duitsland na de Beeldenstorm niet gezien als een vlucht, maar als een weldoordachte actie in zijn strijd tegen de Spanjaarden. Deze actie is volgens de geschiedenismethode heel verstandig en terecht gebleken, want zijn vrienden Egmond en Hoorne, die wel in Nederland bleven, belandden in de gevangenis.¹⁵⁵ Bij deze geschiedenismethode kan gesproken worden van een pro-Oranjecampagne waarbij alle acties van Willem van Oranje worden goedgepraat en er geen sprake is van enige kritiek op zijn persoon. Hier is duidelijk de invloed van Johan van Hulzen terug te vinden.

In deze methode worden ook vijanden genoemd. In het geschiedverhaal over de Opstand zijn dit de plundersaars. De geschiedenismethode beschrijft het geweld van de plundersaars als geweld jegens het Nederlandse volk. Hoewel de Beeldenstorm volgens de schrijvers begon uit protest tegen de armoede, worden de plunderingen van katholieke

---

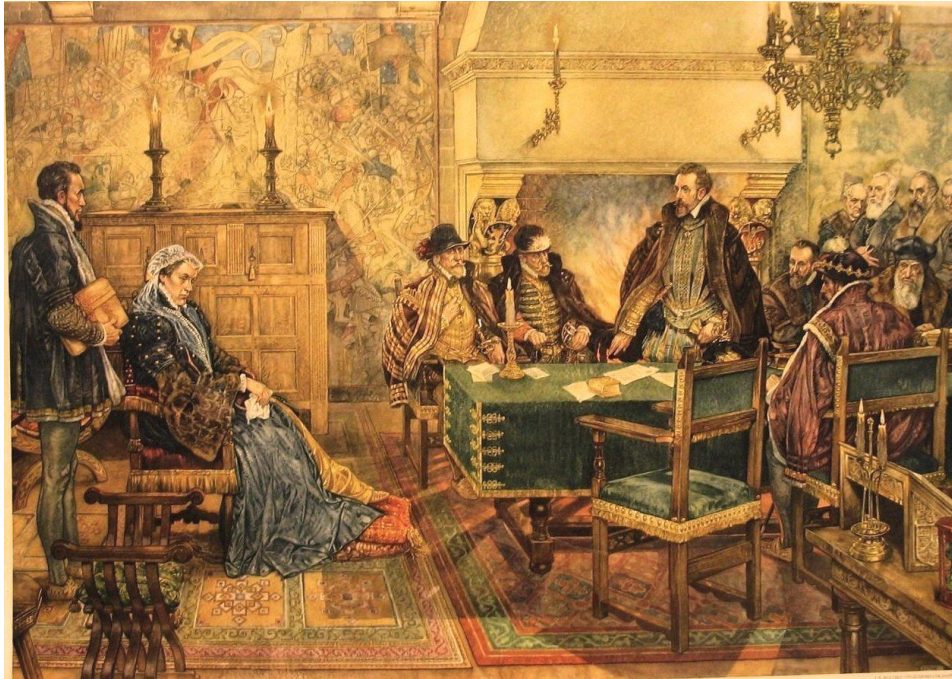
¹⁵² Kalle, Huijbregts, Wijnse & Boerrigter, *Podium van het verleden 2*, 52.

¹⁵³ Idem, 50.

¹⁵⁴ Van Hulzen, *Onze vaderlandse geschiedenis*, 106.

¹⁵⁵ Kalle, Huijbregts, Wijnse & Boerrigter, *Podium van het verleden 2*, 51.

kerken door hen toch sterk veroordeeld. De geuzen worden in deze geschiedenismethode voorgesteld als vijanden van de nationale identiteit. Zij worden hier geassocieerd met de plunderaars van de katholieke kerken zoals blijkt uit het volgende tekstfragment:

Afbeelding 5: Willem van Oranje voert het woord in de Raad van State: landvoogdes Margaretha van Parma heeft het college bijeengeroepen, om advies in te winnen.¹⁵⁶

‘De mensen die iets te maken hadden gehad met de Beeldenstorm begonnen het benauwd te krijgen. Velen verlieten het land en zochten een veilig heenkomen op zee, waar ze als Watergeuzen door zeeroverij in het leven trachtten te blijven. Anderen verborgen zich diep in de bossen en maakten het land onveilig als Bosgeuzen’.¹⁵⁷

Verder wordt er hier gesproken over de onveilige omgeving die de geuzen creëerden voor de ‘gewone’ Nederlander. Zij zijn hier dus de rotte appels van het Nederlandse volk. De grootse vijanden zijn echter de Spanjaarden, degenen die de rechten van alle Nederlanders hebben afgenomen. In deze geschiedenismethode zijn de Spanjaarden dus een collectieve vijand.

Behalve dat er in deze geschiedenismethode sprake is van een duidelijke buitenlandse vijand, is er ook geprobeerd om een ‘wij-gevoel’ te creëren onder alle Nederlanders. Daarbij krijgen gebeurtenissen die juist een ‘wij-zij’-gevoel kunnen creëren, een andere invulling dan in de periode 1920-1930. Echter, door deze opzet kwam de situatie tijdens de Opstand niet tot zijn recht. Er waren namelijk wel degelijk verschillen tussen de katholieke en de protestante Nederlanders. De rol van katholieken in de Opstand wordt in de geschiedenismethode onderbelicht, want er is alleen aandacht voor katholieken in de rol van

¹⁵⁶ Idem, 45.

¹⁵⁷ Idem, 50.

slachtoffer. Verder worden zij in het geschiedverhaal niet gezien als belangrijke actoren die eveneens hebben bijgedragen aan de strijd tegen de Spanjaarden. De geschiedenis­methode lijkt in eerste instantie weliswaar evenveel aandacht te besteden aan protestantse als aan katholieke Nederlanders, maar bij nadere bestudering blijkt dat katholieken er een passieve(re) rol in spelen. Dit heeft gevolgen voor de plot van het verhaal. Zonder dat dit wordt uitgesproken krijgen de protestantse actoren in deze variant van het geschiedverhaal dus toch weer de overhand.

'Doorbraak' van de kerk

In eerste instantie krijg je als lezer de indruk dat de religieuze identiteit geen enkele rol speelt in deze geschiedenis­methode. Dit heeft te maken met het gegeven dat kwesties die eigenlijk belangrijk zijn voor de protestantse identiteit hier worden gepresenteerd als belangrijk voor de nationale identiteit, en dus voor alle Nederlanders. Echter, wanneer het bijvoorbeeld gaat over godsdienst­vrijheid, valt te betwijfelen of katholieke Nederlanders daar net zo over dachten. Zij konden godsdienst­vrijheid namelijk zien als een gevaar voor het katholieke geloof. Er kan niet worden gezegd dat de religieuze identiteit geen enkele rol speelt binnen deze geschiedenis­methode. Deze komt wel degelijk aan bod, maar dit gebeurt indirect en dat heeft tot resultaat dat religieuze verschillen de nationale eenheid niet in de weg staan.

Dat in deze geschiedenis­methode een duidelijk socialistische focus aanwezig is, heeft zeer waarschijnlijk te maken met de invloed van de nieuwe historiografie van Presser en Kuttner. De betrokkenheid van een van de schrijvers bij de Woodbrook­ers Arbeiders Gemeenschap onderbouwt de veronder­stelling van de sterk socialistische inslag van de geschiedenis­methode. Deze wijst echter ook op de invloed van nieuwe tendensen tot vernieuwing binnen de protestantse kerk. In protestantse kringen werd gesproken over open­stelling tegenover andere gelovigen. Tot de pionier op dit vlak behoorde de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrook­ers. Deze vereniging met een protestantse achtergrond ging als één der eerste bewegingen in Nederland de dialoog aan met andersdenkenden, waaronder joden, katholieken en humanisten.¹⁵⁸ Deze oecumenische tendens betekende een 'doorbraak' binnen de kerken en bracht met zich mee dat er een nieuwe invulling kwam van de 'verzuiling'. De verschillende kerken waren geen hermetisch afgesloten gemeenschappen meer. Mensen die behoorde tot verschillende levensovertuigingen hadden veel meer onderling contact.

---

¹⁵⁸ Lignac, *Verdieping en beweging: 100 jaar Woodbrook­ers*, 7-11.

3.3 Conclusie

De protestantse geschiedenis methode *Podium van het verleden* en de katholieke geschiedenis methode *Geschiedenis voor de katholieke scholen* vertellen beide het geschiedverhaal over de Opstand vanuit een nationaal perspectief. Er wordt bij beide geschiedenis methoden duidelijk een verhaal verteld dat de eenheid van de Nederlandse samenleving moet symboliseren met nationale helden en vijanden. Doordat er geen verschil wordt gemaakt tussen protestantse en katholieke helden, worden er persoonlijkheden ten tonele gevoerd waar alle Nederlandse leerlingen zich mee kunnen identificeren, ongeacht hun religieuze achtergrond.

In beide geschiedverhalen is Willem van Oranje de nationale held. Dit betekent voor beide geschiedenis methoden dat er meer ruimte aan het optreden van de prins wordt besteed. Bij beide geschiedenis methoden wordt hij gezien als de persoon die de katholieke en protestantse Nederlanders nader tot elkaar moest brengen. Hij werd hierbij beschreven als de voorvechter van tolerantie en verdraagzaamheid. Dit leidde zowel bij de katholieke als de protestantse geschiedenis methode tot een verdubbeling van het aantal pagina's dat aan het onderwerp Willem van Oranje werd besteed in vergelijking met de periode 1960-1970.

Beide geschiedenis methoden spreken zich ook sterk uit tegen de wandaden die Nederlanders begaan hebben in katholieke kerken en jegens geestelijken. De personen die hiervoor verantwoordelijk waren, worden in beide geschiedenis methoden niet geassocieerd met het protestantisme. Op die wijze ontstaat er een oordeel over de plundersaars, maar niet over de protestanten in hun totaliteit. Zo kan er worden gesproken van een nationale vijand. Dit is bevorderlijk voor de nationale identiteit van de Nederlanders, waar zowel de protestanten als de katholieken onder vallen.

De boodschap van beide geschiedenis methoden richt zich tot de gehele Nederlandse bevolking en daardoor komen er andere kwesties aan de orde dan in de vorige onderzoeksperiode. Dit komt het duidelijkst naar voren in de representatie van Willem van Oranje. Terwijl in de periode 1920-1930 zijn religieuze oriëntatie en drijfveren tijdens de Opstand benadrukt werden, verdwijnt dit aspect in de periode 1960-1970 naar de achtergrond. In de periode 1960-1970 komt de nadruk te liggen op zijn idealen van vrijheid en tolerantie en op zijn ambitie om protestanten en katholieken nader tot elkaar te brengen.

Er zijn echter ook verschillen tussen beide geschiedenis methodes. De protestantse ziet de Opstand niet alleen als een strijd voor nationale vrijheid, maar ook als een strijd voor godsdienstvrijheid. Bij de katholieke geschiedenis methode komt dit element niet voor in het geschiedverhaal. Verder speelt binnen de katholieke geschiedenis methode de algemeen-christelijke identiteit een belangrijke rol. Een dergelijke identiteit is in combinatie met

vijandigheid jegens de protestanten niet mogelijk want deze behoren immers ook bij de christelijke identiteit. In de periode 1960-1970 komt duidelijk tot uitdrukking dat zich zowel bij de protestantse als de katholieke kerk een verandering heeft voltrokken. Er is vanuit de oecumenische beweging een openheid jegens andersgelovigen ontstaan die herkenbaar van invloed is geweest op beide geschiedenismethoden.

Verder is er in de protestantse geschiedenis methode vaak sprake van het 'volk' om daarmee eenheid te suggereren in de Nederlandse samenleving tijdens de Opstand. De schrijvers van *Podium van het verleden* proberen op deze manier ook een eenheid te creëren in het geschiedverhaal. Dat zij er voor kozen om de Nederlandse samenleving te omschrijven als het 'volk' kan te maken hebben met hun socialistische achtergrond. In de katholieke geschiedenis methode wordt deze formulering niet gebruikt. De schrijver van de *Geschiedenis voor katholieke scholen* creëert eenheid door alle verschillende groepen in de Nederlandse samenleving te beschrijven als 'Nederlanders'.

Toch zijn de geschiedverhalen in de periode 1960-1970 sterk naar elkaar toegegroeid. Er wordt min of meer hetzelfde verhaal verteld met dezelfde hoofdrolspelers. Anders dan in de periode 1920-1930 kan bij de onderzochte geschiedenis methode uit de periode 1960-1970 het verhaal van de Opstand niet meer geplaatst worden in een duidelijke plotlijn van vooruitgang/achteruitgang. Dit hangt samen met de *mnemonic synchronisation* in de periode 1960-1970: protestanten en katholieken streven naar een gezamenlijke versie van het verhaal van de Opstand. Hierbij moeten beide groeperingen die de historische gebeurtenissen op verschillende wijze hebben beleefd toch een verhaal vertellen waarin zij zich beide kunnen vinden. Zowel de protestantse als de katholieke versie van de Opstand in de periode 1960-1970 zijn te plaatsen in wat Zerubavel de zigzag plotlijn noemt. Dat is een plotlijn waarin verval en vooruitgang binnen één verhaal voorkomen. Er is hier sprake van verval wanneer chaos en plunderingen beschreven worden, maar het verhaal eindigt toch met een hoogtepunt: een vrij Nederland. Het verhaal van de Opstand kan echter ook in een stijgende plotlijn geplaatst worden. Ook in de periode 1960-1970 is er sprake van een plotlijn van vooruitgang, maar nu gaat het om vooruitgang in verdraagzaamheid en tolerantie. Er wordt namelijk in het begin van het verhaal van de Opstand verteld hoe protestantse en katholieke Nederlanders tegenover elkaar stonden. Door de samenwerking tussen deze twee geloofsovertuigingen hebben zij echter de Spanjaarden kunnen verjagen. Er is dus wel degelijk opnieuw sprake van een stijgende plotlijn, alleen is de inhoud hiervan radicaal anders dan in 1920-1930.

Deze keuzes betekenen dat de auteurs van geschiedenis methoden in de periode 1960-1970 een collectieve herinnering wilden overbrengen die identiek was voor alle Nederlanders. Het feit dat er nog maar één geschiedenis methode speciaal voor katholieke scholen werd geschreven geeft aan dat de religieuze *mnemonic community* een steeds

kleinere rol gaat spelen, zoals ook uit de kwalitatieve analyse blijkt. Tevens denk ik dat wanneer ik niet een tekstboek had gekozen die specifiek was geschreven voor de katholieke jeugd, de verhalen waarschijnlijk nog meer op elkaar zouden lijken. Waarschijnlijk zou een tekstboek dat is uitgebracht door uitgeverij Malmberg, zonder opschrift, in de periode 1960-1970 nog meer een overeenkomstig verhaal vertellen over het geschiedverhaal van de Opstand met een geschiedenismethode van de uitgeverij Wolters uit dezelfde onderzoeksperiode. De rol van de eigen geloofsovertuiging wordt minder dominant, maar de algemeen christelijke identiteit wordt wel nog altijd benadrukt. De kerkelijke identiteit verdwijnt naar de achtergrond, maar wordt tegelijkertijd ook door grotere openheid gekenmerkt. Voorop staat nu dat katholieken en protestanten deel uitmaken van dezelfde religieuze identiteit. Overigens wordt er alleen in de katholieke geschiedenismethode gewezen op de vorming van een Europese *mnemonic community*. Opnieuw zijn het de katholieken die zich internationaal oriënteren. Dit was ook in 1920-1930 het geval, toen voor de katholieken de internationale religieuze gemeenschap een belangrijke rol speelde. In 1960-1970 is deze internationale gemeenschap niet meer op religie gebaseerd, maar op Europese samenwerking. Uit het onderzoek naar de periode 1960-1970 komt naar voren dat de nationale *mnemonic community* zowel in de protestantse als in de katholieke geschiedenismethoden de overhand krijgt. Hierdoor zijn de geschiedverhalen inhoudelijk zeer sterk naar elkaar toegegroeid, en het blijkt dat één verhaal deel kan uitmaken van verschillende *mnemonic communities*.

4 Conclusie

In dit onderzoek is getracht om een antwoord te vinden op de vraag *in hoeverre er bij vergelijking van de perioden 1920-1930 en 1960-1970 sprake is van continuïteit of verandering binnen nationale geschiedverhalen in protestantse en katholieke MULO en MAVO geschiedenismethoden, en hoe verschillen tussen deze perioden verklaard kunnen worden?* In dit hoofdstuk wordt het antwoord op deze hoofdvraag geformuleerd.

In de periode 1920-1930 blijkt de religieuze *mnemonic community* in MULO-geschiedenismethoden een grote rol te spelen. Dit resulteerde in grote verschillen tussen de geschiedverhalen over de Opstand in protestantse en katholieke geschiedenismethoden. De geschiedenismethoden vormden alleen een *cultural memory* voor de zuil waarvoor ze bedoeld waren en bevatten alleen collectieve herinneringen die belangrijk werden geacht voor die eigen zuil. In de periode 1960-1970 verandert de samenleving: de religieuze *mnemonic community* verdwijnt naar de achtergrond en de Nederlandse nationale *mnemonic community* krijgt de overhand. Daarbij is de nationale *mnemonic community* veranderd ten opzichte van de periode 1920-1930: toen bestond deze slechts uit de protestantse nationale identiteit. In de periode 1960-1970 hebben de katholieken binnen dit discours een eigen plek bemachtigd. Dit heeft gevolgen voor het geschiedverhaal over de Opstand in zowel de katholieke als de protestantse geschiedenismethoden.

Wanneer de protestantse geschiedenismethoden uit de perioden 1920-1930 en 1960-1970 met elkaar worden vergeleken, blijkt een aantal benaderingen hetzelfde te zijn gebleven en dit is een belangrijke constatering. De geschiedenismethode *Vaderlandsche geschiedenis voor het MULO-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen* uit 1927 beschrijft de Opstand als een strijd voor nationale vrijheden en godsdienstvrijheid. Dit is in de geschiedenismethode *Podium van het verleden* uit 1969 niet anders. Wat evenmin is veranderd in de latere methode is de manier waarop protestanten het geschiedverhaal vertellen: door het creëren van helden waarmee zij zich konden identificeren werd er een nationale identiteit gevormd.

Naast overeenkomsten kennen de beide protestantse geschiedenismethoden ook verschillen. Het grootste verschil heeft betrekking op het vijandbeeld dat gecreëerd wordt in de twee methoden. In beide methoden is Spanje de vijand, maar in de periode 1920-1930 worden de Spanjaarden niet los gezien van het katholieke geloof en daardoor wordt er een vijandbeeld gecreëerd dat ook katholieke Nederlanders omvatte. In de periode 1960-1970 is dit losgelaten en is de vijand specifiek het koninkrijk Spanje, en niet het katholicisme.

Verder wordt ook de rol van de geuzen verschillend geïnterpreteerd in de twee onderzoeksperioden. In de periode 1920-1930 worden zij nog gezien als nationale helden, worden diezelfde geuzen in de periode 1960-1970 gezien als vijanden van de nationale identiteit en worden hun wandaden jegens de katholieke Nederlanders sterk veroordeeld. Door zich krachtig uit te spreken tegen de Beeldenstorm bijvoorbeeld, wordt duidelijk gemaakt dat zulke misdaden niet zijn gepleegd uit naam van het protestantse geloof, maar door bepaalde individuen. De protestantse geschiedenismethode legt hierbij ook de nadruk dat de plunderingen mede veroorzaakt zijn door sociaal-economische oorzaken, zoals de armoede die veelal heerste in het zuiden van Nederland.

De beide protestantse geschiedenismethoden verschillen ook in de manier waarop de rol van Willem van Oranje tijdens de Opstand wordt beschreven. Beide methoden zien Willem van Oranje als de nationale held. In de periode 1920-1930 wordt hij gepresenteerd als zowel nationale en religieuze held. In de periode 1960-1970 verdwijnt de religieuze rol van Willem van Oranje naar de achtergrond. Dat heeft te maken met het feit dat de religieuze identiteit naar de achtergrond verdwijnt. Willem van Oranje wordt in de latere methode gepresenteerd als drager van de idealen vrijheid en tolerantie en als degene die katholieken en protestanten nader tot elkaar bracht, een Vader des Vaderlands.

De katholieken hebben hun kijk op de Opstand in de loop van de jaren eveneens sterk aangepast. In de geschiedenismethode *Leer-leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van het voorgezet onderwijs* uit 1926 staat de religieuze identiteit centraal en wordt er niet of nauwelijks een beroep gedaan op de nationale identiteit. Katholieken worden in deze methode gepresenteerd als *wereldkatholieken* die zich identificeren met katholieken elders in de wereld. In de geschiedenismethode *Geschiedenis voor de katholieke scholen* uit 1962 staat nog steeds de internationale identiteit centraal. Hierbij wordt de focus echter niet meer gelegd op religie, maar op de Europese identiteit die is ontstaan na de Tweede Wereldoorlog en op de Europese samenwerking. Daarnaast speelt nu ook de nationale identiteit een centrale rol binnen deze geschiedenismethode. De religieuze identiteit blijft eveneens belangrijk, maar is niet meer cruciaal en wordt in de latere periode bovendien ruimer opgevat. Er wordt niet meer gesproken over een katholieke identiteit, maar over een algemeen christelijke identiteit. Deze ruimere opvatting valt samen met de ontkerkelijking waar Nederland mee te maken kreeg in de jaren zestig van de vorige eeuw. Protestanten en katholieken moesten dit samen proberen tegen te gaan, aldus de *Geschiedenis voor de katholieke scholen*. Ook de veranderingen binnen de katholieke kerk zelf, waar openheid jegens anders gelovigen de nieuwe maatstaf werd, speelden hierbij een rol.

'Helden' en 'schurken' krijgen in de katholieke geschiedenismethoden een andere betekenis in de tijd tussen de twee onderzochte perioden. In de geschiedenismethode uit

1926 worden de protestantse Nederlanders als schurken voorgesteld. Zij kwamen in opstand tegen de legitieme vorst Filips II, die goed was voor het katholieke geloof en de katholieke Nederlanders, en zij waren tevens verantwoordelijk voor de plunderingen van talloze katholieke kerken en aanvallen op katholieke geestelijken. In de latere katholieke geschiedensmethode van 1962 zijn de Spanjaarden de vijanden. En tegen deze vijanden van de Nederlandse nationale vrijheid strijden volgens deze geschiedensmethode katholieken en protestanten gezamenlijk.

De representatie van Willem van Oranje verandert in de katholieke geschiedensmethoden drastisch. In de geschiedensmethode van 1926 moet Willem van Oranje het ontgelden en wordt hij omschreven als iemand die alleen uit was op persoonlijk gewin. In de latere periode wordt Willem van Oranje gezien als een nationale held die protestanten en katholieken samenbracht in het gevecht tegen de Spanjaarden. Hij wordt in de katholieke geschiedensmethode uit de periode 1960-1970 dan ook 'Vader des Vaderlands' genoemd. Kwantitatief leidde dat ten opzichte van de katholieke geschiedensmethode uit de periode 1920-1930 tot een verdubbeling van het aantal keren dat de prins wordt genoemd in het geschiedverhaal.

Een volgende verandering ten opzichte van de periode 1920-1930 betreft de plotlijnen die de auteurs van de geschiedensmethoden uit de periode 1960-1970 gebruiken om het geschiedverhaal van de Opstand te vertellen. In de protestantse methode uit de periode 1920-1930 wordt het verhaal over de Opstand verteld als een verhaal van vooruitgang waarbij Nederland onafhankelijkheid en godsdienstvrijheid verwierf. De katholieke geschiedensmethode uit diezelfde periode vertelt over de Opstand als een verhaal van achteruitgang en het uiteenvallen van een sterke katholieke wereldmacht. In de periode 1920-1930 werden dus twee verschillende plotlijnen gehanteerd. In de periode 1960-1970 daarentegen vertellen de protestantse en katholieke geschiedensmethoden min of meer hetzelfde geschiedverhaal van de Opstand. Dit betekent dat ze ook gebruik maken van dezelfde plotlijn. Enerzijds is er sprake van een zigzaglijn. Dat houdt in dat het verhaal van de Opstand gebeurtenissen beschrijft waarbij er sprake was van vooruitgang en gebeurtenissen die konden worden voorgesteld als achteruitgang. Tegelijkertijd kan het verhaal in de periode 1960-1970 worden geplaatst in een stijgende plotlijn van vooruitgang. Hierbij krijgt het geschiedverhaal een andere inhoud dan in de protestantse geschiedensmethode uit de periode 1920-1930. In de periode 1960-1970 bestaat de vooruitgang uit toenemende verdraagzaamheid en tolerantie tussen de twee religieuze groeperingen in Nederland.

In dit onderzoek komen een aantal factoren naar voren die een belangrijke rol spelen bij het naar elkaar toe groeien van de historische opvattingen bij de verschillende zuilen. Eén daarvan is de Tweede Wereldoorlog. Historici met verschillende achtergronden die anders

nooit met elkaar in gesprek zouden zijn, deden dat tijdens de oorlog wel. Hierdoor kwamen verschillende ideeën samen en ontstonden er nieuwe ideologieën, waaronder de 'doorbraakbeweging'. Ook maakten de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog op een gruwelijke wijze duidelijk waar het creëren van een 'ander' toe kan leiden. Na de Tweede Wereldoorlog gingen Europese landen veel meer samen werken om de internationale vrijheid te bewaken. Deze groeiende Europese samenwerking was het begin van het ontstaan van een Europese nationaliteit. In de periode 1960-1970 is goed te merken dat schrijvers veel genuanceerder en behoedzamer te werk gaan bij het creëren van vijandbeelden dan in de periode 1920-1930.

De belangrijkste factor die de verschuiving in de geschiedschrijving over de Opstand in de geschiedenismethodes heeft beïnvloed, is echter de verandering binnen de zuilen zelf. Hiermee doel ik op de veranderingen binnen de kerken. De oecumenische bewegingen, die ontstonden in de jaren vijftig en zestig, streefden naar openheid ten opzichte van anders gelovigen en zorgden voor vernieuwing binnen de kerkelijke organisaties. Dat betekende dat de anders gelovige niet meer aangemerkt kon worden als de 'vijand'. Het is belangrijk om hier op te wijzen, want het betekent dat er ook zonder ontkerkelijking nieuwe ideeën ontstonden in de samenleving.

In de jaren zestig namen de individualisering en de ontkerkelijking wel redelijk sterk toe. Doordat mensen losraakten van de kerk, ging de religieuze identiteit een minder belangrijke rol spelen. Dit betekende niet dat mensen massaal braken met hun geloof. Religie werd echter minder dominant en ging van zijnswijze naar zienswijze. Religie werd een onderdeel van de identiteit, maar was niet langer meer dé identiteit. Dat 1920-1930 gezien kan worden als de periode waarin de verzuiling hoogtij vierde, is door verschillende wetenschappers aangetoond. Er is echter geen overeenstemming bereikt over de vraag wanneer er gesproken kan worden van ontzuiling, ook al zijn de meeste wetenschappers het er over eens dat de jaren zestig aangemerkt kunnen worden als het begin daarvan. Hierbij zou de ontzuiling echter voorbij zijn gegaan aan het onderwijs. Ouders bleven hun kinderen immers naar de bijzondere scholen sturen in plaats van naar de openbare. Uit dit onderzoek blijkt echter dat de ontzuiling in de jaren 1960-1970 wel degelijk is doorgedrongen in het geschiedenisonderwijs voor de MULO en MAVO, namelijk in de inhoud van het onderwijs zelf. Dit past bij wat Van Dam beschrijft als lichte gemeenschappen, gemeenschappen die minder exclusief waren. Meerdere mensen konden deel uitmaken van dezelfde gemeenschap. Omdat de religieuze identiteit niet meer allesbepalend was, werden identiteiten breder getrokken. Ook de religieuze identiteit zelf werd breder getrokken. Je had in de onderzoeksperiode 1960-1970 niet meer te maken met een protestantse of katholieke geloofsgemeenschap maar met een algemene christelijke gemeenschap.

Dit zie je ook in de praktijk terug. Enerzijds lijkt er dus nog geen sprake te zijn van een *totale* ontzuiling in het onderwijs: er werden immers nog steeds een geschiedenismethode geschreven voor één specifieke zuil. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat dit maar bij één enkele katholieke MULO-methode inderdaad is geconstateerd. Bij alle overige MULO- en MAVO-geschiedenismethoden die uitkwamen in de periode 1960-1970 is niet te achterhalen of deze specifiek zijn geschreven voor protestants of katholiek onderwijs, ook niet aan de hand van de uitgever, omdat ook uitgeverijen in deze periode hun religieuze signatuur verloren. Uit de analyse van de bestudeerde geschiedenismethoden is echter gebleken dat de ontzuiling wel duidelijk doordrong in het geschiedverhaal zelf. Op grond van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de voorstelling dat de ontzuiling in de jaren zestig helemaal voorbij zou zijn gegaan aan het onderwijs onjuist is. Wanneer er gekeken wordt naar de inhoud van het geschiedverhaal moet geconstateerd worden dat er in het onderwijs tijdens de jaren zestig wel degelijk sprake was van ontzuiling.

Wanneer de resultaten van mijn eigen onderzoek naast het onderzoek van Arie Wilschut worden gelegd, vallen een aantal kwesties op. Wilschut concludeert dat verzuilde geschiedenismethoden inhoudelijk meer aandacht besteden aan 'protestantse' respectievelijk 'katholieke' onderwerpen. Hierbij beschrijft hij de Opstand als een 'protestants' onderwerp. Uit dit onderzoek blijkt echter dat zowel tijdens de verzuiling in de periode 1920-1930 als in de periode 1960-1970 katholieke geschiedenismethoden procentueel meer ruimte besteedden aan de Opstand dan de protestantse geschiedenismethoden. Verder komt in dit onderzoek naar voren dat de aandacht die wordt besteed aan Willem van Oranje, een protestantse sleutelfiguur, in de periode 1960-1970 bijna een verdubbeling laat zien ten opzichte van 1920-1930 en wel bij beide gezindten. Uit mijn onderzoek blijkt dat er *kwantitatief* gezien niet gesproken kan worden van meer aandacht voor een 'protestants' onderwerp, de Opstand, bij de protestantse geschiedenismethoden dan bij de katholieke.

Wilschut geeft in zijn onderzoek bovendien aan dat de geschiedverhalen van protestanten en katholieken naar elkaar toegroeiden. Op grond van mijn onderzoek kan ik bevestigen dat protestantse en katholieke geschiedverhalen inderdaad naar elkaar toegroeiden; daarnaast heb ik laten zien *hoe* dit is gebeurd. Er moet echter wel rekening worden gehouden met het gegeven dat er voor dit onderzoek slechts vier verschillende MAVO- en MULO-geschiedenismethoden zijn bestudeerd en geanalyseerd. Dit betekent dat de resultaten in principe zouden kunnen afwijken van wat onderzoek naar alle geschiedenismethoden uit de onderzochte perioden aan het licht zou kunnen brengen. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of deze vier geschiedenismethoden een uitzondering vormen of dat de gevonden resultaten daadwerkelijk representatief zijn voor de geschiedenismethoden uit de perioden 1920-1930 en 1960-1970.

Bronnen en literatuur

Primaire bronnen

- *Brinkman's catalogus 1926-1930* (Leiden 1932). *Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1961 tot en met 1965 met aanvullingen over de jaren 1945 tot en met 1960* (Leiden 1970).
- *Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften: verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1966 tot en met 1970* (Leiden 1980).
- *Brinkman's catalogus van boeken en tijdschriften: verschenen in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders in de periode 1971-1975* (Leiden 1981).
- Haas, G. de, *Vaderlandsche geschiedenis voor het Mulo-diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen* (Groningen 1927).
- Kalle, E.I.C., G.A. Huijbregts, J.S.Wijne en E. Boerrigter, *Podium van het verleden 2* (Groningen 1969).
- Marijnissen, C.A., *Geschiedenis voor de katholieke scholen* (Haarlem 1964).
- Sassen, J., 'Ook hij ging heen', *De Beiaard 2* (1917).
- Werkman, J., *Leer- leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voortgezet onderwijs* (Den Bosch 1929).

Secundaire bronnen

- Alfrink, B., *Vijf jaar kerkgeschiedenis in Nederland 1967-1971* (Tilburg 1973).
- Anderson, B., *Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism* (Londen 2006).
- Assmann, A., 'Memory, individual and collective' in: R.E. Goodin en C. Tilly (ed.) *The Oxford handbook of contextual political analysis* (Oxford 2006) 210-224..
- Assmann, A., 'Transformations between history and memory', *Social Research* 75 (2008) 49-72.
- Assmann, J., 'Collective memory and cultural identity', *New German Critique* 65 (1995) 125-133.
- Berger, S., C. Lorenz, 'National narratives and their 'others': ethnicity, class, religion and the gendering of national histories', *Storia della Storiografia* 50 (2006) 59-98.
- Blaas, P.B.M., 'De gouden eeuw: overleeft en herleefd. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de negentiende eeuw' in: *Geschiedenis en nostalgie. De historiografie van een kleine natie met een groot verleden. Verspreide historiografische opstellen* (Hilversum 2000).
- Blom, J.C.H., *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (Haarlem 1982).
- Booy, P. de, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd* (Assen en Maastricht 1987).
- Bregstein, P., *Over Jacques Presser* (Soesterberg 2005).
- Dam, P. van, *Staat van verzuiling: over een nationale mythe* (Amsterdam 2011).
- Diggelen, M. van, *Een blad om van te houden. Vijftig jaar Hervormd Nederland* (Den Haag 1995)
- Dronkers, J., P. Robert, 'De effectiviteit van openbaar en bijzonder onderwijs: een crossnationale analyse', *Mens en Maatschappij* 79 (2004) 170-193.
- Dunk, H.W. van der, 'Geschiedenis: wat, waarvoor, voor wie', in: *Geschiedenis op school. Zes voordrachten over geschiedenisonderwijs* (Amsterdam 1998).

- Foster, S., 'Dominant traditions in international textbook research and revision', *Education Inquiry* 2 (2011) 5-20.
- Frijhoff, W., *Religie en de mist van de geschiedenis. Hoe behoefte aan herinnering onze cultuur transformeert* (Nijmegen 2010).
- Ghonem-Woets, K., *Boeken voor de katholieke jeugd: verzuiling en ontzuiling in de geschiedenis van Zwijsen en Malmberg* (Zutphen 2011).
- Grever, M., K. Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).
- Grever, M., 'The gender of patrimonial pride. Changes in historical culture and the revitalization of national canons in the west' in: S. Wieringa (ed.) *Traveling heritages. Collecting, preserving and sharing women's history* (Amsterdam 2008).
- Hall, S., *Representation. Cultural representations and signify practices* (Glasgow 1997).
- Hall, S., 'Culture, community, nation' in: D. Boswell and J. Evans (ed.) *Representing the nation: a reader, histories, heritage and museums* (Padstow 2005).
- Have, W. ten, 'De geschiedschrijving over crisis en verzuiling' in: W.W. Mijnhardt (red.) *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht 1983).
- Hobsbawm, E., 'Mass-producing traditions: Europe 1870-1914' in: D. Boswell and J. Evans (ed.) *Representing the nation: a reader. Histories, heritage and museums* (Padstow 2005).
- Hulzen, J. van, *Onze vaderlandse geschiedenis* (Kampen 1951).
- Kansteiner, W., 'Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies', *History and Theory* 41 (2002) 179-197.
- Karsten, S., 'Praktijk en achtergronden van de verzuiling in het Nederlandse onderwijs' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers, R. Hofman e.a. (red.) *Verzuiling in het onderwijs. Actuele verklaringen en analyse* (Groningen 1997).
- Koffeman, L., *De oecumenische beweging* (Kampen 2005)
- Lignac, D., *Verdieping en beweging 100 jaar Woodbrookers* (Barchem 2007).
- Lijphart, A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Amsterdam 1968).
- Loon, P. van, P.H. Schaaf e.a., 'Mammoetwet vijfentwintig jaar: de mythen ontrafelt', *Uitleg Magazine, rubriek Extra 9* (1993) 1-14.
- Mulder, L., *Lexicon geschiedenis van Nederland & België* (Utrecht/Antwerpen 1994).
- Presser, J. e.a., *De Tachtigjarige Oorlog* (Amsterdam/Brussel 1968).
- Ribbens, K., *Een eigentijds verleden. Alledaags historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002).
- Righart, H., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).
- Rogier, L.J., *Eenheid en scheiding. Geschiedenis der Nederlanden 1477-1813* (Utrecht/Antwerpen 1952).
- Schuyt, C., E. Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).
- Seixas, P., 'Schweigen! Die Kinder! Or does postmodern history have a place in the schools' in: P.N. Steans, P. Seixas (ed.) *Knowing, teaching and learning history. National and international perspectives* (New York 2000).
- Seixas (ed.), *Theorizing historical consciousness* (Toronto 2004).
- Smit, F., *Boekjaar: Honderdvijftig jaar uitgeven voor het onderwijs Wolters & Noordhoff 1836-1986* (Groningen 1986).
- Stuurman, S., *Verzuiling, kapitalisme en patriërchaat* (Groningen 1983).
- J. Thurlings, *De wankel zuil: Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme* (Deventer 1971).
- Toebe, J., 'Van een leervak naar een denk- en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', *Kleio* 9 (1976) 202-284.
- Vos, R., *De geschiedenis gekleurd: historie-schoolplaten-J.H. Isings* (Assen 1982).
- Wilschut, A., 'De ontwikkeling van geschiedenisonderwijs en geschiedenisdidactiek', *Journal of Curriculum Studies* (2010)10-37.
- Wilschut, A., *Beelden van tijd. De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis* (Assen 2011).

- Wodak, R., R. de Cillia, M. Reisigl en K. Liebhart, *The discursive construction of national identity* (Edinburgh 2009).
- Wood, N., 'Memory remains: les lieux de mémoire', *History and memory* 6 (1994) 123-149.
- Zeegers, G., G. Dekker en J. Peters, *God in Nederland: een statistisch onderzoek naar godsdienst en kerkelijkheid in Nederland* (Amsterdam 1967).
- Zeijden, A. van der, *Katholieke identiteit en historische bewustzijn. W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn 'nationale' geschiedschrijving* (Hilversum 2002).
- Zerubavel, E., *Time maps. Collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003).

Internet

- Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland:
www.bibliopolis.nl/personen/search/name/Kemperman/page/11/maximumRecords/1 (20-05-2012).
www.bibliopolis.nl/personen/search/name/Kemperman/page/11/maximumRecords/1 (20-05-2012).
- Historisch Nieuwsblad:
<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6005/de-voortgang-nuyens-gaf-de-katholieken-een-identiteit.html> (22-07-2013).
- Nederlandse Omroep Stichting. Nieuws, sport en evenementen op radio, tv en internet:
<http://nos.nl/video/10510-premier-bepleit-vocmentaliteit.html> (22-05-2012).

Krantenartikel

'Surinaamse organisaties boos om 'VOC-mentaliteit', *Volkskrant*, 27-10-2000.

Bijlage I Analyseschema

Kwalitatieve analyse	Kwantitatieve analyse
<p>In hoeverre worden personen en gebeurtenissen gepresenteerd als fundamenteel voor <u>de Nederlandse nationale geschiedenis?</u> <u>de religieuze identiteit?</u></p> <p>Voorbeeld: Willem van Oranje: als held voor de protestanten, als held voor de katholieken of met name als 'Vader des vaderlands'.</p>	<p>Hoeveel pagina's van de methode zijn besteed aan de Opstand?</p> <p>Hoeveel pagina's zijn besteed aan de verschillende deelonderwerpen:</p> <p>De Beeldenstorm</p> <p>Martelaren van Gorcum</p> <p>Willem Van Oranje</p>
<p>Wat is het <u>discours</u> van de tekst?</p> <p>Brengt de tekst een bepaalde boodschap over?</p> <p>Hoe gebeurt dat?</p> <ul style="list-style-type: none"> - door een appèl op een 'wij-gevoel' (collectieve identiteit, kan bijvoorbeeld nationaal of katholiek of protestants zijn) - en/of door het creëren van helden of vijandbeelden? - Citaten? Wie krijgt een stem in de tekst? Waarover? 	<p>2. Hoe vaak worden katholieken of protestanten gepresenteerd als helden/schurken?</p> <p><u>Van de Nederlandse nationale geschiedenis?</u></p> <p><u>Van de religieuze identiteit?</u></p>
<p>Waarover lijkt <u>gezwegen</u> te worden en wat zijn <u>de effecten op de plot</u> van de hoofdttekst over de Opstand?</p> <p>Personen</p> <p>Gebeurtenissen</p> <p>Regio's (zoals Generaliteitslanden)</p> <p>Perspectieven en interpretaties</p>	
<p>Wat wordt voor <u>historisch waar aangenomen</u> / vanzelfsprekend gevonden in de tekst?</p>	

Bijlage II Kwantitatieve gegevens

Geschiedenismethoden 1920-1930	Aantal pagina's	Percentage
Vaderlandse geschiedenis voor het Mulo diploma met kaartjes, vragen en examenverslagen (protestants)	48	27 %
Leer- leesboek bij de geschiedenis voor katholieke inrichtingen van voortgezet onderwijs (katholiek)	20	32 %

Schema 1: aandeel van de Opstand in de geschiedismethoden

Geschiedenismethoden 1960-1970	Aantal pagina's	Percentage
Podium van het verleden 2 (protestants)	5	7 %
Geschiedenis voor de katholieke scholen (katholiek)	8	9 %

Schema 2: aandeel van de Opstand in de geschiedismethoden

Periode 1920-1930

Protestantse geschiedenismethode

Deelonderwerpen:	Aantal pagina's
De Beeldenstorm	1 (zin)
Martelaren van Gorcum	0
Willem van Oranje	13
De Opstand	48

Schema 3: aantal pagina's over de verschillende onderwerpen

Katholieke geschiedenismethode

Deelonderwerpen:	Aantal pagina's
De Beeldenstorm	3
Martelaren van Gorcum	1
Willem van Oranje	5
De Opstand	20

Schema 4: aantal pagina's over de verschillende onderwerpen

Periode 1960-1970

Protestantse geschiedenismethode

Deelonderwerpen:	Aantal pagina's
De Beeldenstorm	10
Martelaren van Gorcum	0
Willem van Oranje	5
De Opstand	12

Schema 5: aantal pagina's over de verschillende onderwerpen

Katholieke geschiedenismethode

Deelonderwerpen:	Aantal pagina's
De Beeldenstorm	2
Martelaren van Gorcum	1
Willem van Oranje	3
De Opstand	8

Schema 6: aantal pagina's over de verschillende onderwerpen